

militia christi

VIJFTIG - JAAR

KERK-EN-VREDE

militia christi

MAANDBLAD
VAN
KERK
EN
VREDE

Kerk en Vrede bestuur

Voorzitter Dr. W. A. de Pree, Leeuwarden; Sekretaris: J. W. Lourens, Amersfoort; Penningmeester: Y. Rooijnga, Steenwijk; Studiesekretaris: drs. H. J. Zeldenrust.

Erelid: Dr. J. J. Buskes, Amsterdam-Z.

Leden: J. K. de Boer, Prinsenbeek (N.Br.); E. Holterman ten Hove-Kohlwey, De Bilt; B. Kingma, Leeuwarden; A. J. Kon; Ds. H. J. Ruis, Utrecht; Drs. J. H. Schravessande, Kampen; C. van Steenis, Hoogkerk (Gr.); P. van Tilburg, Utrecht; C. Tuk-van Driel, Apeldoorn; W. van der Vaart, Haarlem; Drs. W. J. Veldhuis, Huis ter Heide (Utr.); Ds. J. Vuijst, Zeist.

Sekretariaat en administratie: Utrechtseweg 159, Amersfoort, telefoon: 03490-32133. Postrekening: 435382, t.n.v. Kerk en Vrede, Amersfoort.

Militia Christi

Redactie: H. J. Adriaanse, J. Engels, E. Ed. Stern, J. W. Lourens, A. F. Schravessande. Stukken en reacties te richten aan: A. F. Schravessande, Reinwardtstraat 28 I, Amsterdam, telefoon (020) 930418.

Abonnementen

Militia Christi wordt uitgegeven door Kerk en Vrede. Een abonnement kost f 14,- per jaar. Studerende, dienstplichtige militairen, gewetensbezwaarden militaire dienst, A.O.W.-ers en anderen met een minimaal inkomen betalen f 10,-. Wanneer u aan het werk van Kerk en Vrede, dat veel geld kost, een bijdrage wilt doen, kunt u een begunstigersabonnement nemen voor een zelf te bepalen bedrag per jaar. Uiteraard is ook elke verdere bijdrage bijzonder welkom.

Doelstellingen Kerk en Vrede

Het aanwezige geweld-in-voorraad voor een derde wereldoorlog bedreigt het voortbestaan der mensheid.

De onrechtvaardige verdeling van macht en bezit ontzegt aan tweederde van de wereldbevolking de kans op een menswaardig bestaan.

Kerk en Vrede is een beweging van mensen, die geloven, dat een mens zich bij deze situatie niet gelaten mag neerleggen. Dat het anders kan omdat het anders móet. Maar dan ook radikaal anders. Niet door nog meer geweld te organiseren voor het behoud of voor de omverwerping van de bestaande (wan)orde, maar door zich aan te sluiten bij de lange mars van geweldloos verzet en verzoening, die al op weg is vanaf de profeten van Israël en de volgelingen van Jezus en die voortgaat via Gandhi, Martin Luther King en Helder Camara tot in onze dagen.

Lidmaatschap

Wanneer u de doelstellingen van Kerk en Vrede onderschrijft en aan de verwezenlijking ervan wilt meewerken, geeft u dan op als lid. U betaalt daarvoor een vrijwillige bijdrage van ten minste f 25,- per jaar incl. abonnement op Militia Christi. Alle betalingen en administratieve kwesties te richten aan: Secretariaat Kerk en Vrede, Utrechtseweg 159, Amersfoort, postgiro 435382.

JUBILEUMNUMMER

„Christus breekt het geweer in stukken”. Dat is de titel die Otto Pankok aan zijn houtsnede uit 1950 gaf. Het is tegelijk in een notedop de boodschap die de vereniging Kerk en Vrede nu al vijftig jaar uitdraagt. Daarom koos ik deze plaat om de voorkant van dit jubileumnummer van Militia Christi (voorheen Kerk en Vrede) te sieren.

Dit jubileum is geen plezierige aangelegenheid. Ieder jaar dat deze vereniging nog bestaansrecht heeft, is er één te veel. De pijn in de nek, om met De Boer te spreken, overweegt in de terugblikken van de betrokkenen die hier aan het woord komen. Eén van de mensen van het eerste uur, Dr. J. J. Buskes, die om een bijdrage was gevraagd, moest het wegens ziekte laten afweten. Wij wensen hem geluk met zijn 75e verjaardag en 50-jarig predikantschap, en verder: een goede gezondheid!

Gelukkig bestaat Kerk en Vrede maar één keer 50 jaar. Het nadeel van al dit herdenken, hoe noodzakelijk ook op zijn tijd, is dat het normale werk van de redactie in het gedrang komt. Wij moesten een stapje terugdoen. Hans Lourens en Harry Zeldenrust, de nieuwe studiesekretaris, hebben het stilstaan-, omkijken- en nabeschouwen-gedeelte van dit nummer voorbereid.

Ik moet hier ook een redaktiewisseling vermelden. Janneke Kuipers-Postma zegt ons na 5 jaar vruchtbare arbeid vaarwel. De ligging van haar nieuwe woonplaats maakt meewerken verder niet goed mogelijk. Wie in recente jaargangen terugbladert, merkt dat zij een vrij grote en originele inbreng heeft gehad met haar compact geschreven artikelen. Hartelijk bedankt, Janneke! Tegelijk komt Han Adriaanse de redactie versterken. Hij doceert godsdienstfilosofie in Leiden en is van remonstrantse komaf, een leerling van H. J. Heering – dit moet in onze kring voldoende introductie zijn.

Met zijn 32 pagina's is deze aflevering dikker geworden dan gepland. Enig rekenwerk leert dat het midden waar in goede traditie de bijbel gelaten wordt, zich nu op pagina 16/17 bevindt. Wij wilden trouwens niet in het gedenken blijven steken. Diskussiemateriaal wordt door enkele „bekende nederlanders” aangedragen. En aan de aktualiteit, voor wie „er op uit trekt om het huiveren te leren”, wordt nog enig recht gedaan in bijdragen van Constandse en Engels. Tenslotte wil ik wijzen op het programma van de jubileumdag. Dat staat op pag. 21.

Losse exemplaren van dit nummer zijn à f 1,75 per stuk verkrijgbaar bij het Kerk en Vrede-sekretariaat.

A.F.S.

UIT DE INHOUD

	pag.
H. J. Heering: Uit de begintijd	3
J. K. de Boer: Opgerakeld	5
J. J. Wentink: In oorlogstijd	8
J. de Graaf: Internationaal christen-pacifisme	10
H. J. Zeldenrust: Getuigenis of politiek	12
K. Strijd: Na 50 jaar	15
H. J. Adriaanse: U vermoeit de heer met uw gepraat	16
J. W. Lourens: Anno 1974	18
Programma Jubileumdag	21
Pacifisme? Hoe bedoelt u?	22
A. L. Constandse: Het terrorisme	26
J. Engels: Oorlog en gangsterdom	27
J. F. Kuipers-Postma: Dwaze vraagstelling	30

PERSOONLIJKE REKENSCHAP ROND DRIE THEMA'S

Een persoonlijk getinte bijdrage over de begintijd van „Kerk en Vrede” wordt mij gevraagd. Die voorzichtige formulering geeft mij gelukkig het recht niet al te persoonlijk te worden, maar wel iets te vertellen als insider, als betrokkene, of met een modewoord: existentieel. De huidige leden van Kerk en Vrede kennen de begintijd van deze beweging misschien uit de publicaties van die tijd, meer waarschijnlijk uit flarden van berichten en verhalen, – was het niet de grote tijd van het christen-pacifisme met diepe bewogenheid en sterke zekerheden, waarop wij thans alleen maar met een mengeling van heimwee, respect en bevreemding kunnen terugzien? Toch waren de helden van weleer mensen zoals wij. Wat dreef hen dan? Hoe beleefden zij zelf hun strijd? Wat was er eigenlijk aan de hand? In dit artikel daarom geen intimiteiten, maar een persoonlijke rekenschap, rond drie thema's: staatsgedachte en christenpacifisme; pacifisme en kerk; de persoonlijke kosten van het pionierschap.

1. Staatsgedachte en christen-pacifisme

In zekere zin behoorde mijn vader niet tot de anti-militaristen van het eerste uur. Een vóór-vergadering van wat in 1919 de Wereldbond van Kerken (voluit: Wereldbond ter bevordering van internationale vriendschap door de kerken) worden zou, had in 1914 in Konstanz al plaats gevonden. In ons land schreef met name Bart de Ligt zijn vlammende protesten tegen de misdaad van het militair geweld reeds tijdens de eerste wereldoorlog. Mijn vader was echter opgegroeid in een predikantsgezin, waarin het vaderland hoog stond aangeschreven in de rij der christelijke waarden, overigens meer op vanzelfsprekende dan doordachte wijze: de leuze „God, Nederland en Oranje” liet je aan orthodoxen en gereformeerden over. Mijn grootvader was „modern”, hetgeen in die dagen zeggen wilde: ondogmatisch, nogal individualistisch, een bijbelse vroomheid met als brandpunten de liefde van God de Vader en de mens als Zijn kind, dit alles geïllustreerd aan Jezus. Groot theoloog was mijn grootvader niet, wel een groot prediker, maar dan wars van alle kanselretoriek en effectbejag, veeleer sober en direct tot de harten gericht. Zo was ook zijn persoon, een combinatie van strengheid en

warmte, die door zijn eenvoud in evenwicht werden gehouden, zodat zijn onbetwiste autoriteit noch in de gemeente noch thuis als een te zware druk ervaren werd. Het pleit steeds voor de vader wanneer de zoon hetzelfde beroep kiest – hij kent er immers „van huis uit” alle schaduwzijden van! Mijn vader, één van de zes kinderen, werd ook dominee. Dat was in 1904. Een dorpspastorie leent zich goed voor studie – de ethiek kreeg van den beginne aan de hoofdaandacht. Daarin ging het echter om de beginselen van het zedelijk oordeel; de dissertatie, waarmee de academische studie was afgesloten, had behandeld het gezag van het persoonlijk geweten. Dat dit geweten het moeilijk zou krijgen met het oorlogsgeweld, was ook in 1917, toen de kansel voor de professorale kathedra werd verwisseld, nog niet merkbaar. De hoogleraar bleef echter prediken – hij is er steeds van uit gegaan dat de theoloog het prediken niet minder nodig heeft dan de prediker de studie! – en ik ben ervan overtuigd, dat het niet allereerst de wetenschap maar het moeten preken is geweest waardoor mijn vader tot het pacifisme is gekomen. In zijn prediking was er al dadelijk een opmerkelijke verandering van „toonsoort” t.o.v. die van zijn vader: minder het kindschap Gods dan de zondige mens, minder God de Vader dan de Heer, minder liefde dan genade, en vooral minder Jezus dan Christus. Aan die accentverschuiving was de oorlog, die wel buiten onze grenzen bleef maar toch overal voelbaar was, uiteraard niet vreemd. Maar pas na 1918 brachten de gegevens en berichten, boeken en oorlogsfilms die toen loskwamen, de grote schok. Tot deze massale, doordachte, technisch geperfectioneerde slachtpartijen op zijn naasten is de mens dus in staat en bereid! En aan beide zijden van alle fronten hadden gestelijken van alle kerken de wapens gezegend onder aanroeping van Christus! „De kerk als maatschappelijk geweten”, titel van een lezing en publicatie uit 1921, werd het motto van een levenslange arbeid. Organisatorische vorm kreeg dit voorlopig in het Genootschap voor Zedelijke Volkspolitiek, in 1922 met enkele collega's uit verschillende faculteiten (van Vollenhoven, Van Embden, Roessingh) opgericht. Het heeft een kleine vijf jaar gewerkt – discussiërend, publicerend.

Tot mijn vader inzag, dat aan dit geleerde genootschap de eigenlijke dynamiek en het onmisbaar radicalisme ontbrak. Vanwaar was een krachtige impuls te verwachten? De Volkenbond was natuurlijk beter dan niets, maar zijn krachteloosheid zou spoedig blijken. De volkeren zelf haastten zich hun „defensie” op te voeren, of wachtten (zoals Duitsland) wrokkend hun tijd af. De S.D.A.P. durfde tenminste de desnoods eenzijdige ontwapening in zijn programma aan – maar leverde het socialisme daartoe op den duur wel genoeg drijfkracht? Met een aantal medestanders achtte mijn vader uitsluitend in het evangelie van Jezus Christus een afdoende motivering en de inspiratie gelegen voor een breuk met alle militarisme. „Met Christus tegen de oorlog!”

Kerk en vrede is dus in zekere zin uit het Genootschap voor Zedelijke Volkspolitiek voortgekomen. D.w.z. de veront-rusting over het amorele gedrag van staten (de zgn. Staatsraison) ging voorop. De eerbied voor het persoonlijk geweten, die licht tot individualisme leiden kan, had een tegenwicht gekregen in de eis van sociale en politieke gerechtigheid. Het anarchisme, waar mannen als Bart de Ligt dichtbij stonden, achtte mijn vader een overschatting van de mens, een onderschatting van de zonde. De contacten met de Ligt (en eigenlijk ook met Kees Boeke) waren dan ook schaars, de moeilijkheden met anarchistisch-gezinde leden van Kerk en Vrede vele. Met a-politieke, radicaal geweldloze Doopsgezinden als Frits Kuiper bestonden dergelijke moeilijkheden niet – die tastten tenminste het staatsgezag niet aan. Aan de staat werd een kernhoofdstuk van „De zondeval van het Christendom” gewijd – of juist: het thema van dit hele boek is de val van het christendom toen het vanaf keizer Constantijn zijn moraal onderwierp aan het staatsbelang. Augustinus' uitspraak: „Als de gerechtigheid is uitgeschakeld, wat zijn de staten dan anders dan roversbenden in 't groot?”, werd door mijn vader graag aangehaald. Theologisch valt in die decennia een ontdekking, dat niet „God in de ziel” het centrale thema van het evangelie vormt, maar het Koninkrijk Gods (Rauschenbusch in Amerika, Kutter en Ragaz in Zwitserland, in zekere zin ook Albert Schweitzer). En met die term

wordt Gods heerschappij over alle gebieden van het leven uitgedrukt, de theocratie. Een heerschappij welke door de profeten was uitgesproken en door Christus'kruis was ingezet . . . Onderwerping van het christendom aan de staat betekent dus verloochening van de Heer. En een zich herstellend christendom staat slechts één ding te doen: onderwerping van de staat aan de orde van Christus. Romeinen 13 is waarachtig niet het enige wat Oude en Nieuwe Testament over de politiek te zeggen hebben! Nieuwe en Oude Testament. Liefde en gerechtigheid mogen nimmer tegen elkaar worden uitgespeeld: gerechtigheid is de maatschappelijke gedachte van de liefde. Daarom: staatsordening is onmisbaar, maar dan als rechtsorde. Zelfs met rechtshandhaving, waarin politie onmisbaar is, maar deze verschilt op alle wezenlijke punten van de militie: de laatste kent bijvoorbeeld geen rechtsinstantie boven de partijen, de eerste wel. De militie doodt massaal, maximaal en zonder onderscheid – het politionele geweld is uitzonderlijk, minimaal, en alleen op schuldigen gericht.

Veel verder heeft mijn vader de politieke richtlijnen niet uitgewerkt. Daar was toen nog geen tijd voor. Eerst moest duidelijk worden, hoe radicaal de tegenstelling tussen Christus en het oorlogsbedrijf (dus ook de oorlogsvoorbereiding) is. De vrijblijvende opmerkingen: „Wij zijn ook voor de vrede!“, „maar iedereen is toch tegen de oorlog?“, zijn niet genoeg. Oorlog is niet alleen beroerd (en derhalve op het kritieke ogenblik toch „het minste van twee kwaden“ of „een laatste redmiddel“) maar verboden voor wie met Christus leven wil; niet alleen kwaad maar bovenal zonde. Kerk en Vrede was niet alleen pacifistisch maar ook in de meest volstrekte zin antimilitaristisch. Voor haar bestond niet alleen een vredesprobleem: hoe brengen we de vrede terecht? maar ook het oorlogsprobleem: het om Christus'wil niet meer mógen meedoen aan oorlog, welke ook de gevolgen zijn. Tenslotte behoeft de mens zich de voorzienigheid niet aan te matigen, daarover beschikt de Ander, die ons in Christus niet bedriegt.

Daarbij met nadruk: alle „sociale“ theologen van die tijd waren „dualistisch“, zij erkenden de tegenstelling tus-

sen zijn en behoren, tussen de aardse realiteit en het Koninkrijk Gods, een tegenstelling die God zou teniet doen, niet de mens. Maar wie gelooft, leeft en werkt vanuit die belofte aan de aardse gerechtigheid. Het „monisme“ van die dagen was een vriendelijke natuurverering, voor zover het tenminste niet aan de bloed- en bodem-ideologie begon . . .

2. Pacifisme en kerk

Kerk en Vrede werd aanvankelijk opgezet als een vereniging van voorgangers. Het inzicht, dat in deze allen-rakende problematiek eerst recht het priesterschap aller gelovigen geldt, volgde gauw. En dat christendom en kerk desnoods te onderscheiden maar nooit te scheiden zijn, daarvan waren de pioniers overtuigd. In de kerk hadden zij hun inspiratie ontvangen, tot de kerk in de eerste plaats richtte de „geloofsgemeenschap Kerk en Vrede“ daarom haar appél: het ging immers om gehoorzaamheid aan de Heer der kerk.

In onze dagen kan dat vreemd schijnen: waarom niet náást, buiten of zelfs tegen de kerk? Die maakte het er heus wel naar: Rome deed en bloc niet mee, en haar beweging Pax Christi beperkte zich tot vriendelijke meewarigheden en een zorgvuldig vermijden van ieder conflict met overheden. Hervormd en Gereformeerd hadden zich politiek hecht verschanst in de christelijk-historische en anti-revolutionaire ideologieën, waarbij Davids oorlogen plus Romeinen 13 voor een gerust geweten t.a.v. een oorlog zorgden. Binnen de kerk mocht/behoefde je dus niet aan politiek te doen, en meepaten met de christelijke partijen was geen politiek. Bij de vrijzinnigen fungeerden de Liberale Staatspartij en de Vrijheidsbond niet anders. De rooie en de gebroken-geweertjes-dominee: die brachten de politiek op de kansel! Dat deze houding werd volgehouden zelfs tijdens Hitlers opkomst en bewind, tot diep in de jaren van oorlog en bezetting, kan men bij van Roon, Protestants Nederland en Duitsland 1933-1941, lezen.

Met als gevolg, dat de felste en meest kwetsende bestrijding van Kerk en Vrede vanuit de kerken zelf kwam. Voor Rooms en was het lidmaatschap verboden, nog in 1936 ontzegden de Gereformeerde Kerken de toegang tot het avondmaal aan de leden van N.S.B.

en Kerk en Vrede (!), en de laatste kwam pennen te kort om op alle beschuldigingen in kerkblaadjes te antwoorden. Dat de beweging toch doordrong in de kerken, is bepaald niet aan de kerkbesturen te danken, wel aan een grote groep voorgangers en zeker niet minder aan vele kerkleden, die in haar getuigenis eindelijk weer de Kerk van Christus herkenden. De getuigenisavonden, die wekelijks wel ergens in het land gehouden werden, hadden met toespraak, lied en gebed meer te zeggen dan menige officiële kerkdienst.

Waarom die kerk niet de rug toege draaid? Nogmaals heel simpel: omdat Kerk en Vrede leefde en werkte vanuit het evangelie; omdat, als dit evangelie nog ergens te vinden is, de wereld dit enkel aan de kerk te danken heeft; en wie pacifist werd deed dit terwille van de Heer der kerk. Op onze kritiek placht mijn vader te reageren met een citaat over „de kerk met haar honderdvoudig tekort en haar duizendvoudig tegoed“.

Was mijn vader vooral de inspirator, Hugenholtz was de organisator van Kerk en Vrede. Bekwamer en onbaatzuchtiger medewerker dan deze is ondenkbaar. Bij de spreekbeurten sprong al gauw Buskes bij, toen nog gereformeerd-in-hersteld-verband. Dat Kerk en Vrede groeide tot een geloofsgemeenschap uit alle kerken, tenslotte zelfs uit de katholieke, en dat zij in de Internationale Broederschap der Verzoening verbindingen kreeg met de kerk in vele landen, gaf moed. Ook de officiële oecumene gaf enig gehoor: de Oxford-conferentie van 1936 verklaarde, zij het onder voorbehoud, de oorlog tot zonde voor God. Maar het is het geloofs-radicalisme van Kerk en Vrede geweest, dat zeker in ons land de houding der kerken ten opzichte van de oorlog ten goede heeft gewijzigd.

3. De persoonlijke kosten van het

Denk daarover niet gering. De denk- en geloofsarbeid om los te komen van de vanzelfsprekende, door ieder aanvaarde theorieën over rechtvaardiging van het oorlogsgeweld. De vervreemding van, soms breuk met vrienden en familieleden. Het ontmoeten en verwerken van openlijke verachting. Het doordenken en formuleren hoe het dan wel moet, in een taal die ieder moet kunnen verstaan

en die hart en verstand beide raakt. Welkelijkse spreekbeurten, in Amsterdam, Leeuwarden of Arnhem, op getuigenisavonden, conferenties, debatten. Wat mag of moet hiervan doordringen in de zondagse preek? Intussen gaat het Leidse werk door, de opleiding der aanstaande predikanten, de colleges: die mochten er niet onder lijden. Maar ook enkele van je Leidse collegas maken het je zuur, niet in openhartige gesprekken, maar via de dagbladen; een buurman doet hetzelfde in de plaatselijke krant. Als jongen leerde ik al, hoe christenen elkaar niet alleen als tegenstander kunnen bejegenen maar ook belasteren kunnen.

Ja, ook het gezin „betaalt” mee aan de moeiten van het pionierschap. Spannningen werden uiteraard thuis afgereageerd. De tafelgesprekken gingen vaak over politieke gebeurtenissen en de wederwaardigheden van Kerk en Vrede. Wij jongens leefden soms met rode oren mee, en lieten het ook vaak over onze kant gaan. Dat wij er op school en later in het studentenleven over te horen kregen, maakte minder indruk. Alleen wanneer vader weer ergens op onfaire manier was aangevallen, werden we fel. We probeerden hem ertoe te bewegen om niet te reageren – je bent toch niet verplicht je alle menselijke kleinzieligheid aan te trekken? Maar na tafel werd boven toch een antwoord ontworpen,

in een bijna onleesbaar schrift met vele doorhalingen, maar naar zijn inhoud helder, direct, ter zake, niet kwetsend zonder vrome frasen verwijzend naar de waarheid die in Christus is. Voor de buitenwereld die helderheid, voor de man en zijn gezin de kleerscheuren. De een kan daar beter tegen dan de ander.

De grote tijd van Kerk en Vrede? Ik wens niemand zo'n tijd toe. Maar groot

was hij wel. Als jonkie-van-toen heb ik er veel aan te danken. Zoveel, dat ik mij vaak schaam het werk zo weinig voort te zetten. Goed dat anderen dat doen, in breder kring en op andere wijze dan toen. Wat de pioniers van die jaren over het huidige Kerk en Vrede zeggen zouden? Zoiets valt niet te zeggen. Misschien heb ik er trouwens al iets over gezegd.

H. J. Heering

OPGERAKELD

Het omzien naar wat er zo'n 50 jaar geleden gaande was of ten grave werd gedragen, mag dan verwondering wekken, een portie pijn in de nek hoort er blijkbaar ook bij.

Niet alleen door een explosie van stijl en stijlloosheid of door de hardnekkigheid waarmee we na de eerste wereldoorlog onze ontroeringen, ons geraakt-zijn trachtten te verwoorden of anderszins te uiten dan wel onze overtuigingen op nieuw meenden te moeten bevestigen, maar ook door de verbijsterende hoeveelheid aan feiten, waarden en gebeurtenissen, die zich opdringen als je een keuze wil maken voor een schets van de omgeving waarin „Kerk en Vrede” geboren werd en haar activiteiten moest ontplooiën.

't Meeste kan niet ter sprake komen en mij beperkend tot wat het „toen” met het „nu” verbindt, moet ik, nu ik m'n bijdrage voor ons jubileum-nummer ga inleveren, nog schiften.

De schets is dus niet alleen on-af, maar bovendien gebrekkig! Mij troostend met de gedachte dat vol-ledigheid dodelijk en vervelend is, hoop ik dat zij, die omstreeks de eeuwwisseling het voorrecht hadden geboren te worden, erdoor aangespoord worden een eigen tekening te maken en dat zij, die na de 2e wereldoorlog zich bezinnen, hun „veldwerk” zullen uitstrekken tot het tijdperk dat prof. Bouman in zijn „Revolutie der Eenzamen” betitelde met „de brug der zuchten”, maar dat daarnaast met zoveel vuur een vernieuwing

van de samenleving inluidde, die nog steeds gerealiseerd moet worden. „Befreiendes Mensentum – noch nicht. Noch ist es nicht so weit, denn wir leben in einer Übergangszeit!” (Kurt Tucholsky „Zwischen Gestern und Morgen”)

Mijn schets begint dicht bij huis, en er komt boven te staan: „De wereld voor Christus in onze generatie” het motto van de Y.M.C.A. 't Brok dynamiet, voorman van de Delftse N.C.S.V. (Nederlandse Christen Studentenvereniging), Kees Boeke, geleid, geïnspireerd door John Mott, oprichter van de Y.M.C.A. Wil als waterbouwkundig student promoveren op het onderwerp „breuk na herhaalde belasting” en een

OMZIEN MET EEN PORTIE PIJN IN DE NEK

prof. Kloppe was bereid als promotor op te treden. Vanwege de betere apparatuur t.d.v. zijn onderzoek gaat Kees naar Engeland, tot op breuk de materie tartend en komt in contact met de Quakers, hun geloof, hun getuigenis tegen sociaal onrecht en tegen geweld. In 1910 ontmoet Kees Boeke dr. Henry Hodgkin, sekretaris van de Quakerzending (F.F.M.A.) en . . . een mej. Beatrice Cadbury! In 1911 opleiding voor zendeling te Birmingham, van 1912/4 werkzaam te Brummana (Syrië), de oorlogsjaren 1914-1918 in Engeland. Een groep pacifisten komt kort na het uitbreken van de oorlog bijeen en richt de „Fellowship of Reconciliation” (F.O.R.) op. Eén van de oprichters is dr. Henry Hodgkin. Kees Boeke wordt ook F.O.R.-lid, en sekretaris van de afdeling Birmingham. Een enorme activiteit wordt ontplooid t.b.v. het vredeswerk: Boeke gaat zelfs naar Duitsland om contact met pacifisten daar op te nemen. Zijn getuigen tegen oorlog en geweld, zijn bemoeienis met dienstweigeraars brengt Boeke in konflikt met de overheid: gevangenisstraf en deportatie als ongewenst vreemdeling. In april 1918 is Boeke in ons land terug: N.C.S.V. konferentie, strijdlideren. Boeke's eerste luidt: „'t is lang genoeg dat 't Christenvolk de wapens heeft gedragen en in naam van Jezus zelf elkaar heeft doodgeslagen. Nu eind'lijk breekt de scheem'ring door en velen worden wijzer. Zij weig'ren dienst in 't bloedig heir van koning of van keizer.” Alom een snel groeiend besef dat een christen geen wapens kan dragen. Eind 1918 ontstaat op een konferentie van geestverwanten „De Broederschap in Christus” en wordt door ds. Hugenholtz en Kees Boeke een manifest opgesteld en aangenomen: men verwacht de komst van een „nieuw Jeruzalem” en ging ten strijde tegen vormen van onrecht en geweld.

Zomer 1919 eerste internationale F.O.R.bijeenkomst te Bilthoven en in de herst stichting van de War Resisters International (W.R.I.) in het Broederschapshuis. Allerlei ont- en verwikkelingen waardoor verwijdering van de Broederschap in Christus ontstaat en als op een konferentie in 1924 die naam in „Kerk en Vrede” wordt veranderd, gaat Kees zijn eigen, kreative weg. (U leze „Het leven van Kees Boeke” door Beatrice Boeke-Cadbury, uitge-

geven door Muusses, Purmerend waaraan deze voorgeschiedenis van „Kerk en Vrede” werd ontleend, ter verdere informatie en meerdere inspiratie!) In nr. 3 van „Skriuwers yn byld” dat fotomateriaal uit het leven van Fedde Schurer bevat, vindt ik o.m. een afdruk van de kop van een blad: „Nooit-meer-oorlog Federatie” opgericht 20 december 1924, omvat 28 verenigingen; aangesloten bij het Bureau International de la Paix te Geneve. Secretariaat: Ammerstol. Officieel orgaan „De nieuwe koers”! Ds. J. B. Th. Hugenholtz, te Ammerstol was ook sekretaris van de op 8 oktober 1924 in Hotel „l'Europe” te Utrecht door een groep van godsdienstige voorgangers tegen oorlog en oorlogstoerusting opgerichte vereniging „Kerk en Vrede”. Aansluiting (in 1925) bij de Nooit-meer-oorlog Federatie en via haar bij het internationale vredeswerk volgt.

Intermezzo

Toen de voorgangers „tot de orde van den dag” waren „overgegaan” zullen sommigen zeker bezorgd kennis hebben genomen van het persbericht dat de F-7, waarmee Van der Hoop c.s. de eerste vlucht naar Indië ondernam, een noodlanding te Philippopel had moeten maken, een plaats, die niet voorkomt op de in 22 etappes verdeelde route. Er zat

trouwens nog meer in de lucht dat jaar: de N.C.R.V. ging starten; werd „de luchtmacht van het Koninkrijk der Hemelen” genoemd en – ook in 1924 had de bijbel al gelijk – „het evangelie werd vanaf de daken gepredikt”. Inderdaad vooral in de grote steden, groeide de antenne-jungle afzichtelijk.

Edoch, ook een ander geluid nam in sterkte toe en bracht de geesten in beroering: een tot op vandaag verneembaar *GESIS*. „De slang nu was listiger dan al het gedierte des velds, hetwelk de Heere God gemaakt had; en zij zeide . . .”

Het „zij zeide” wordt een crux interpretum. Argeloos waagt ds. Geelkerken, in een Dienst des Woords, een vraagteken te zetten achter dat „zij zeide”, geen acht slaande op der slange listigheid en . . . een broeder Marinus, en met hem ene prof. Valentijn Hepp en allerlei „verontrusten” of „aangeblazen” reppen zich om offers toe te bereiden. Dat „La violence et le sacré” identiek zijn, zoals R. Girard in zijn in 1972 bij Grasset onder deze titel verschenen essay stelt, zal niemand in twijfel trekken, die in 1926 het gewijd verassen onderging.

Door 't gekift om de Schrift, werd het Woord niet gehoord . . .

Na deze „naaste en onmiddellijke zelfbevreemding van absolute geestelijkheid” (Bolland) – en om in diens lijn te blijven – van geestelijke absoluutheid, werden vele verworpenen „dwarsligger”.

Uit de „nardusfles” der eeuwige beginselen waren eerder al en menigmaal bedwelmende, hallucinaties verwekkende „thesen” ontsnapt (men leze „De kogel door de kerk”, interviews met gewezen gereformeerden). Een ervan heet *ANTI-THESE*, een stelling overigens niet alleen binnen kerken verdedigd, maar ook erbuiten.

Wat is dáár zo rond 1924 waar te nemen? Een ongebreidelde levenslust overstroomt „alle terreinen des levens”, en allerwege groeien en bloeien de „ismen”, soms bizar en griezelijk uitheems van klank, kleur en vorm. Zonder omwegen breken de emoties uit in expressionisme, surrealisme, kubisme, futurisme, dadaïsme, vitalisme, neo-romantiek en nieuwe zakelijkheid: men viert in vreugde ’s mensen schepingsvermogen. Een tijd van manifesten en manifestaties, fascinerend en gistend; een tijd, waarin een Nietzsche en Bergson ter sprake komen, Barth’s „Römerbrief” z’n 4e druk beleeft, Huizinga’s „Erasmus” en Nijhoff’s „Vormen” verschijnen en Dirk Coster zijn „Nieuwe Geluiden” doet horen.

Een tijd ook, die door Hans Redeker 25 jaar later, midden in de crisis „der artistieke vertwijfeling” getypeerd zal worden als „phase der gevestigde tegenstellingen”: „vóór alles treffen wij de vorm aan van antithese en conflict: van leven *contra* geest, van ziel *contra* geest, van emotie *contra* begrip, van kunst *contra* wetenschap, telkens in een frontale oppositie en een doorleefde vijandigheid tegenover welke iedere theoretische „verzoening” bloedeloos bleef”: „Kerk kontra wereld” is blijkbaar zo iets vanzelfsprekends, dat Redeker ’t niet vermeldt.

Het „artistieke zelfbewustzijn” wordt gevormd door Poelhekke, over wiens definitie „kunst is het maken van mooie dingen” Menno ter Braak zich jaren later in z’n „Démascaré der Schoonheid” nog opwindt, of ook door „De verborgen harmonie” van dr. J. D. Bierens de Haan: „de Idee der totaliteit van het geestesleven heeft mij voorgelicht eer zij in meer algemene erkenning kwam: de geledingen van het menselijk geestes-

wezen, rede, zede, schoonheidszin, religie, één samenhangend geheel . . .”

„Wie éénmaal U aanschouwt,

leefde genoeg:

Zoo hem de dood in dezen stond

versloeg . . .

Wat nood? Hij heeft genoten

’t hoogst genot!”

Velen met mij werden met deze woorden van Jacques Perk in de „Gewesten van Kunst en Schoonheid” ingeleid. Want naast de Religie zocht het leven zijn compensaties in de Kunst. Op z’n minst zijn Kunst en Religie concurrenten, vijanden vaak. „Daarom” – „omdat poëzie, zelfs in haar meest on aardse verschijning, toch met huid en haar een zaak blijft van deze wereld” – schrijft Marsman in zijn „De Demon der Poëzie” – „zal practisch het calvinisme steeds vijandig zijn aan de dichtkunst en het christendom aan de cultuur. Als het spannend wordt of benauwend, trekt de christen zich, met of zonder voorwendsel, terug naar het rijk dat niet is van deze wereld en laat ons, ook de dichters, alleen en de kastanjes in het vuur. Dit is ook wat de christen tot een onbetrouwbaar element maakt in de zaak dezer aarde, in de cultuur en vooral van den protestant heeft men als het erop aankomt niets te verwachten: hij staat voortdurend klaar om te vluchten”. Een „puritanisme” dat men „nergens, strenger, bevreesder, jaloerscher en fanatieker aantreft dan bij den orthodoxen Protestant” in een opstel over Protestantse Lyriek.

Maar rond 1924 wisten we nog niet van Marsmans verwachting „met dien anderen groten romanticus A. Roland Holst, den „toornenden, profetischen dichter! even hartgrondig „tegen den tijd” en wars van elk compromis van alle opportunisme” (W. L. M. E. van Leeuwen „Drie Vrienden”) en ook weinig van „Het Getij” en „De Vrije Bladen” o.l.v. Herman van den Bergh en andere vitalisten.

De dood – in 1924 – van Herman Heermans en de moord op Jakob Israël de Haan . . .

„Ik ben bereid, geen Dood,
die mij verschrikt.

Na zooveel levens heb ik niets
van noode

Dan zooveel aarde als men
ons toebeëcht

Wanneer wij rusten gaan bij
onze dooden”

had hij aan het slot van zijn „Bezinning” gedicht . . . ’t maakt je stil. Dat op 3 juni 1924 Franz Kafka overleed zal slechts een enkeling hier te lande hebben ontroerd.

Wie, wat werd er gelezen? Ik geef geen namen:

„Niets is, dat niet goddelijk is.

Daarom wil ik niets uitzonderen.

Ik geef geen namen.

Ik laat adel en schoonheid liggen,

ik vraag niet naar recht, ik blijf,

niet staan bij slecht en leelijk.

Goed en deugdzaam gaan mij

niet aan.”

J. C. Schagen „Narrenwijsheid”.

Namen en titels noemen, is vertoon van eigendunk: U kunt beter zelf Uw keuze maken, blikkend in een „Spiegel der Nederlandsche en Vlaamsche Letteren” en . . . vergeet dan niet ook te denken aan de veelkleurige letterkundige produkten onzer oosterburen. Verscheen Thomas Mann’s „Zauberberg” niet omstreeks 1924? En dan had je Jakob Wassermann en Stefan Zweig nog . . . Ook over de toonkunst zal ik zwijgen: er is geen grammofoonplaat, die een ontroering ondergaan bij Dirk Schäfers Chopin-vertolkingen weer oproept noch een, die de stem van Jacq. Urlus doet weerklinken. Nieuw waren jazz, drum-explosies en saxofon-„blasts”, ook de musical („Showboat”/Paul Robeson) en ter onderbreking van het eeuwige geharrewar bespeelde Eduard Verkade van 1924-1926 de Amsterdamse stadsschouwburg.

Genoeg gekrabbel en rook! Vóór m’n laatste kolom volloopt nog dit: een Frederik van Eeden moge eens hebben gezegd: „Ik zal altijd en overal waar ik kan, strijden tegen het leed van mens en dier” en een Albert Schweitzer na het gereedkomen van zijn cultuurfilosofie in eerbied voor het leven naar Labarene terugkeren en er mogen nog veel meer en nog oprechter bewijzen van mededogen in woord en daad tot mijn beschaming zijn geuit of geleverd, wat mij steeds meer en steeds pijnlijker als wortel van alle kwaad bewust wordt, is het ontbreken van wezenlijke saamhorigheid met het arme, verdrukte, beleedigde, en van God en naaste vervreemde kreature. Want ook toen, in die eerste jaren na W.O. 1, waren ’t niet alleen kristenen, die „het ware heil” buiten en boven het aardse zochten, hevige concurrentie werd hun aangedaan

door hen, die „wiegelend op het aesthetisch welbehagen” (De Hartog), gedreven door „Elysisch verlangen” (A. Roland Holst) scheep gingen naar een imaginair „Land des Lichts”.

Kerk en „Vrede”. In 1924 een hersenschim?

Ernst Wiechert laat in zijn „Advent der Toten” „onbekende” soldaten uit hun „graf” op aarde terugkomen, vlak voor kerstmis. Een feestelijk „onderons”

Als ze verschijnen: „Die Lichte am Baum flackerten . . . Was wollt ihr? Wen sucht ihr?”

„Den Frieden” sagte der Soldat mit zerrissener Brust . . . Er sagte es leise . . .

„Niemand von uns hat Frieden” sagte dieselbe Stimme, „so lange nicht die Panther bei den Lämmern liegen und so lange der Reiche nicht Knechtgestalt annimmt, um die Bürde der Armen zu tragen. Solange darf keiner von uns dort draussen . . . auferstehen.”

Met andere woorden:

Als U en ik er niet voor zorgen dat van de weg naar vrede alle hinderpalen worden opgeruimd, is Jezus tevergeefs gestorven en verschaft het belijden van Christus'opstanding ons geen alibi.

Want „met opgestoken hoofde” kijken ze – dáár en buiten – uit naar kinderen Gods.

Dat is nogal wat!

J. K. de Boer

IN OORLOGSTIJD

Misschien is het goed een artikel over het bovenstaande onderwerp – de redactie heeft mij als oud-secretaris daarom verzocht – te beginnen met een citaat uit de rede van Prof. Heering, uitgesproken op de 16e Algemene Vergadering van Kerk en Vrede, begin maart 1940. Hij zei daarin, nadat hij de wereldsituatie en de uitgebroken oorlog in Europa de revue had laten passeren o.m.:

„Wij danken God, dat Hij ons niet toelaat ons beginsel prijs te geven. Niet dat onze gewetens zo gerust zijn. Gelijk ik in 1928 reeds in „De Zondeval” schreef: Zonder schuld komt niemand uit zo'n vreselijke tijd. Maar de beestachtige realiteit van de oorlog en daar tegenover: de heilige realiteit van Jezus Christus, staan ons te duidelijk voor de geest dan dat wij krimp kunnen geven. Dat mogen wij niet en dat kunnen wij niet. Maar meer dan ooit voelen we dat dit een zaak van geloof is en geloof is genade. Ons geloof verbiedt ons om terug te treden. Beter gezegd: God staat ons in de weg en Christus houdt ons vast. Het is nu geen tijd van discussie meer over ons beginsel. Thans, nu het van alle kanten en heviger dan ooit wordt aangevallen, moet het eenvoudig zijn kracht bewijzen”.

Ons blad van 12 mei 1940, al gedrukt en verzonden, kon nog niets zeggen over de oorlog waarin ons land betrokken was geraakt. Dat gebeurde in het nummer van 7 juni met een publikatie van het hoofdbestuur, getiteld „Ons vertrouwen”. Het was geschreven door ds. Buskes, toen hoofdredacteur, en ondertekend door alle hoofdbestuurleden.

Het zou de moeite waard zijn het in zijn geheel af te drukken, doch dat is uiteraard niet mogelijk. Daarom een korte samenvatting er uit:

De oorlog heeft ons niet verrast, alleen benauwd, niet beangst, maar diepteneer gedrukt. Wij wisten dat hij komen zou en wij wisten hoe hij er uit zou zien. In vijf dagen was voor ons land alles beslist. Toen op de vijfde dag de oorlog zijn totalitaire karakter vertoonde, hetwelk tot zijn wezen behoort (oorlog is oorlog!), het karakter van algehele en genadeloze verdelgung, toen was het gedaan. Wij konden er niets meer tegenover stellen. Men zei ons: Kerk en Vrede heeft toch gelijk gehad. Er zijn veel dingen waarin men veel liever ongelijk krijgt. Er zijn velen in ons land die in deze dagen hun hele levens- en wereldbeschouwing ondersteboven zien gestoten: zij moeten geheel anders leren denken. Daartoe behoren wij, leden van Kerk en Vrede, niet. God had ons reeds vroeger onze ogen geopend en ons gedwongen er veel over na te denken. Daardoor zijn wij thans alleen bevestigd in wat wij altijd hebben geloofd en uitgesproken. Blind is degeen die dat nog niet ziet. Helaas zijn er vele, vele blinden.

Kerk en Vrede heeft een taak, een taak die zij volvoeren zal zolang zij kan. Die taak is de geweldsideologie eindelijk doen plaats maken voor de Christologie, en dat betekent praktisch: voor de soevereiniteit van Christus op alle terreinen van het leven. Wij hebben er altijd op gewezen – daarbij vaak hopeloos tekort geschoten – dat

DINGEN WAARIN MEN LIEVER ONGELIJK KRIJGT

het de enige toekomst voor een volk is als de Militia Christi een levende werkelijkheid is.

Tot zover de verklaring van het hoofdbestuur. In hetzelfde nummer nog dit uit een redactioneel bericht: „Wij zullen trachten het contact met onze leden en lezers zoveel mogelijk te bewaren. Ons blad dat op ongeregelde tijden zal verschijnen, zal voor dit contact zorgen”.

In 1940/1941 verschenen nog negen nummers, het laatste in maart 1941. Toen werd het verboden. De teneur van al deze nummers is dat Kerk en Vrede tenvolle haar reden van bestaan behouden heeft en dat haar opdracht, die nu meer klemmt dan ooit, dezelfde blijft. Haar getuigenis moet blijven klinken met het doel: de christenheid, in het bijzonder de kerken, te doordringen van het besef dat Evangelie en oorlog onverzoenlijke tegenstellingen vormen.

Het hoofdbestuur kwam in die maanden regelmatig bijeen en plaatselijke en regionale bijeenkomsten konden nog gehouden worden. We werden niet gehinderd, men liet ons met rust tot april 1941. Toen kwam allereerst het verbod van ons blad en dat betekende dat de communicatie bijzonder moeilijk werd. Kort daarop werd de centrale administratie in Ammerstol in beslag genomen, maar ds. Hugenholtz had een duplicaat leden- en abonnéregister in de pastorietuin begraven. Ook de centrale kas werd geblokkeerd, terwijl in verscheidene afdelingen bij de secretarissen de bescheiden in beslag werden genomen (in Amsterdam is dat niet gebeurd).

Toen kwam de periode dat met rondzendbrieven gewerkt werd. In oktober 1941 verscheen in grote oploop de eerste, die door de contactadressen in den lande gedistribueerd werd. Een 2e volgde met Kerstmis en in 1942 volgden nog een paar; ze werden door verschillende wisselende adressen verzonden. Met de laatste brief liep het mis. De schrijver, ds. Strijd, de verzender Bosdriesz en de drukker Elegeest werden gearresteerd. De laatste kwam spoedig vrij, maar ds. Strijd werd een jaar lang in het concentratiekamp Vught vastgehouden: Jan Bosdriesz hebben we niet terug mogen zien. Na de bevrijding kwam het bericht dat hij in Duitsland gestorven was.

De hoofdbestuursleden hielden elkaar zolang er nog reismogelijkheden waren, vast, ze kwamen op verschillende adressen bijeen. In het begin bij dr. Van der Voet in Haarlem, later bij prof. Heering in Oegstgeest. Op zekere dag zagen we voor zijn huis een grote duitse legerauto staan. We zeiden tegen elkaar: nu is het gebeurd, daar gaan we. Aan de deur wachtte onze gastheer ons echter op alsof er niets aan de hand was. Hij had de auto niet opgemerkt; ze bleek te staan tussen zijn huis en het volgende, waar Duitsers verblijf hielden.

Toen het openbaar verkeer lamgelegd was, werd het contact grotendeels verbroken en ieder deed wat zijn hand vond te doen. Velen van Kerk en Vrede kwamen in de illegaliteit en het verzet, doch hadden het daar vaak moeilijk met de daarin gebruikte middelen en methoden, waartegen vaak „neen” gezegd moest worden.

Herhaaldelijk werden door de bezetter leden op het matje geroepen wegens hun non-conformistische uitspraken en houding, een aantal werd voor langere of kortere tijd opgeborgen in gijzelaars- en concentratiekampen. In het begin beschouwde de bezetter hen als min of meer weke pacifisten, later werden ze gezien als een gevaar voor „rust en orde”.

Bij dit alles hadden zij die zich gedrongen voelden aan het beginsel vast te houden, het uiteraard niet gemakkelijk. Niets menselijks was hun vreemd; vaak kwamen zij in een conflict van plichten als er op een of andere wijze gehandeld moest worden. Niet ieder koos dan dezelfde weg. Er waren er ook die meen-

den in deze omstandigheden hun overtuiging op non-actief te moeten zetten, terwijl anderen de weg van de minste weerstand kozen en passief werden. Er was dan ook – zoals een finse kerkleider het eens uitdrukte – genade voor nodig om te volharden.

Hoeveel Kerk en Vrede-mensen betrokken waren bij de hulp aan de geplaagde, vervolgde en opgejaagde joden, is niet bekend, maar menigeen heeft zich hier met groot gevaar voor zichzelf en de zijnen ingezet.

Als dan eindelijk de bevrijding kwam, waarnaar we zo verlangend hadden uitgezien en waarvoor we onuitsprekelijk dankbaar waren, vroegen we ons daarbij min of meer vertwijfeld af: waarom heeft die bevrijding op deze wijze ons deel moeten worden.

Zo spoedig het mogelijk was, zochten de voormannen elkaar weer op en reeds eind mei verscheen van de hand van prof. Heering een geschrift: „Pro Rege”. In het woord vooraf schreef hij:

„Het zijn grote en moeilijke vraagstukken, waarvoor wij kleine en kortzichtige mensen worden geplaatst. Zonder ons aan vooropgezette doctrines vast te houden, hebben wij getracht ons zo open mogelijk te stellen voor wat God ons door het zware gebeuren heen te zeggen had; en ons door Jezus Christus te laten leiden, door Hem alleen.

In deze brochure werd de balans opgemaakt van het gruwelijke gebeuren in de vijf jaren, maar daarnaast een geloofsgetuigenis gegeven over de weg die het Evangelie wijst, dwars tegen menselijke redeneringen in. Het eindigt met de oproep:

Über Frauen und Kinder hinweg - 1943

„In Christus” naam vooruit! Weg uit de dreven van zonde en dood! Vooruit in de richting van Zijn Rijk, dat komt. „Bereid de weg des Heren!” Het gaat om ons leven, om dat van onze kinderen, om het leven van ons volk en van deze arme, geteisterde mensenwereld. Het gaat om ons aller toekomst, in tijd en eeuwigheid. Het gaat boven alles om de gerechtigheid, om Gods eer en Christus’ heerschappij. Pro Rege!

Voormalige hoofdbestuursleden waren van oordeel: het werk van Kerk en Vrede moet worden voortgezet. Maar niet voordat een zekere inventarisatie van geestverwanten had plaatsgevonden en om hen voor een nieuwe keuze te stellen. Dat kon alleen gebeuren door voorbereiding van een communicatiemiddel, een blad. In december 1945 verscheen daarvan het eerste nummer onder de titel „Militia Christi”. Dit werd aan alle nog bekende adressen toegezonden. In dit eerste nummer werd gezegd:

„Als opvolgster van het blad „Kerk en Vrede” gaat thans „Militia Christi” de wereld in. In deze titel willen wij nog precieser tot uitdrukking brengen wat wij altijd bedoelden: de strijd bare dienst van Christus. Wij mensen hebben op aarde te zijn – en daarvoor is ons het leven geschonken – volgelingen van Christus, zijn trouwe soldaten, milites Christi. Of we er wat van terecht brengen, is een tweede, maar het gaat alléén om de militia Christi.

De vereniging Kerk en Vrede werd nog niet heropgericht. Het leek ons onjuist en niet mogelijk de oude organisatie voor herrezen te verklaren, haar op de oude voet voort te zetten. Daarvoor was er in de afgelopen jaren te veel gebeurd, om ons, met ons en in ons. Menige overtuiging die vast scheen, was aan het wankelen geraakt, menige overgang, openbaar of in het verborgen, had plaats gevonden. Het inleidend artikel gaat verder:

Wij weten niet meer op wie wij rekenen kunnen, wie onze werkelijke geestverwanten zijn. Zij die precies zo denken en spreken als vroeger, alsof er niets gebeurd is, zijn het niet; zij die geheel anders denken en spreken, zijn het nog veel minder.

Daarom voorlopig alleen dit blad; uit de trouwe lezers zullen onze ware geestverwanten wel te voorschijn treden. De tijd zal wel komen dat we dezen eens om ons heen verzamelen ter gemeenschappelijke bespreking.

Die tijd was aangebroken toen op 1 juni 1946 een groot aantal lezers bijeen kwam in Amsterdam en tot oprichting van een nieuw Kerk en Vrede met een nieuwe beginselverklaring besloot.

Die beginselverklaring luidde – ik dacht dat het goed was die nog weer eens in herinnering te brengen, omdat ze toch uit de ervaringen in de oorlogstijd geboren werd –:

Kerk en Vrede, aangesloten bij de „International Fellowship of Reconci-

liation” is een christelijke geloofs-gemeenschap die als haar overtuiging uitspreekt:

1. dat de ontfermende en verzoe-nende liefde Gods, in Jezus Christus geopenbaard, de enige redding en genezing is van de zondige en zieke mensenwereld;
2. dat deze Liefde ons dringt tot liefde en verantwoordelijkheid jegens de naaste en eerbied voor diens leven, dat onaantastbaar moet zijn;
3. dat de oorlog met deze beginselen zodanig in strijd is, dat hij uit christe-lijk oogpunt volstrekt veroordeeld moet worden;
4. dat de wil tot gemeenschap en gerechtigheid de drijfkracht moet zijn tot vernieuwing der nationale en internationale samenleving;
5. dat een op deze beginselen steu-nende gemeenschapspolitiek in haar anti-kapitalistische, anti-imperialisti-sche en anti-militaristische strekkingen een onmisbare voorwaarde is voor een duurzame vrede.

Zij stelt zich ten doel:

1. Kerk en volk van deze overtuiging te doordringen;
2. op te komen voor al wat uit deze overtuiging voortvloeit.

Het ligt echter buiten mijn opdracht hier verder op in te gaan, want die opdracht was iets te zeggen over „Kerk en Vrede in oorlogstijd”.

J. J. Wentink

TEGEN CHRISTELIJK GESANCTIONEERD NATIONALISME INTERNATIONAAL CHRISTEN-PACIFISME

Kerk en Vrede is nooit een puur Nederlandse aangelegenheid geweest; haar oprichters maakten voor de oprichting deel uit van de Wereldbond, een van de voorlopers van de Wereldraad van kerken, speciaal gericht op de vredestaak van de kerken, maar naar het inzicht van de oprichters van Kerk en Vrede te weinig radikaal. Heering en Hugenholtz hebben juist door hun uit de Wereldbond stam-mende kontakten ook een internationale organisatie opgezet van christen-pacifistische theologen en predikanten, die internationale conferenties hield. En toen Kerk en Vrede

na de tweede wereldoorlog heropge-richt werd, sloot zij zich onmiddellijk aan bij de International Fellowship of Reconciliation (IFOR) waarvan Hugenholtz trouwens de oprichting ak-tief had meegemaakt in 1919.

Maar afgezien van organisatorische verbanden, ligt het immers in de aard van het christen-pacifisme zelf, dat het geen nationale aangelegenheid kan zijn. *Christen-pacifisme is een breuk met alle vormen van christelijk gesanctioneerd nationalisme, van volks- en staatskerken, die de wapenen zegenen en tegen elkaar in bidden tot hun Franse, Duitse, Russische, Engelse en Amerikaanse*

stamgoden, wier masker in oorlogstijd het aangezicht van de God en Vader van Jezus Christus onherkenbaar maakt.

Er is geen uitverkoren volk dan Israël en zelfs dit volk staat in de bijbel onder de voortdurende kritiek, als het zijn uit-verkiezing nationalistisch interpreteert. Het christelijk gevefd nationalisme (God, Nederland en Oranje; the nation under God, Gott mit uns, enz. enz.) is ten eerste een willen innemen van de plaats van Israël en dan bovendien nog een naäpen van de meest hardnekkige zonde van Israël.

Het was juist, deze breuk met het zoge-naamde christelijke nationalisme, die

het christen-pacifisme in de hele wereld kenmerkte en het daarom ook overal zo impopulair maakte.

Later, vooral na de tweede wereldoorlog, begonnen ook de kerken in meerderheid zich van het nationalisme los te maken.

Behalve door de breuk met alle vormen van christelijk gekleurd nationalisme kenmerkt het christen-pacifisme zich door *denken en handelen vanuit de verzoening*. De redenering van vele christenen tot op deze dag is: „natuurlijk is oorlog slecht en tegen de wil van God; wij willen en bedoelen ook wel de vrede, maar we leven nu eenmaal in een wereld, waarin anderen ons met de wapenen bedreigen. Als het aan ons lag, leefden we alleen in vrede”. Juist het transnationale karakter van het christenpacifisme heeft ertoe bijgedragen, dat we deze redenering altijd aan beide zijden van welk conflict ook, precies gelijk tegenkomen. En in het licht van de verzoening (Ef. 2) werden christenpacifisten dan helderziend en zagen, dat niet de vijand, maar de *vijandschap* het probleem is en dat we niet van de vijand verlost moeten worden, maar van de vijandschap. En de weg naar deze verlossing is gegaan, geweest en voor ons gebaad door Jezus Christus die voor alle mensen is gestorven en opgestaan. Zo blijft er voor christenen geen andere vredesstrategie over dan de strategie van de verzoening.

Ten derde, naast de breuk met het nationalisme en het denken en handelen vanuit de verzoening, hebben christen-pacifisten elkaar over alle grenzen en verschillen heen herkend en gevonden in een uit de beide vorige attitudes voortvloeiend mondiaal besef: *alle problemen zijn wereldproblemen* en kunnen alleen als wereldproblemen worden aangepakt.

Deze gemeenschappelijke grondslag heeft aan het christenpacifisme, in welk land het zich ook begon te roeren, altijd onmiddellijk ook een bovennationale afmeting gegeven.

De praktijk

Christen-pacifisten zijn over de hele wereld een hele kleine minderheid. Hun internationale organisaties zijn niets vergeleken met organisaties waarin staten zijn vertegenwoordigd zoals de Verenigde Naties, of kerken, zoals de Wereldraad van Kerken, of politieke

partijen, zoals de min of meer kommunistisch geregisseerde congressen van „vredeskrachten”.

Een voordeel van hun nietigheid is, dat ze daardoor ook veel onafhankelijker zijn van welke gevestigde orde in staat of kerk of politiek dan ook. Ze zijn wat deze onafhankelijkheid betreft geen betere mensen, maar in een betere positie dan wie namens kerken of staten of partijen moet spreken en handelen.

Wat is nu de praktijk, met name van de IFOR geweest in de afgelopen halve eeuw?

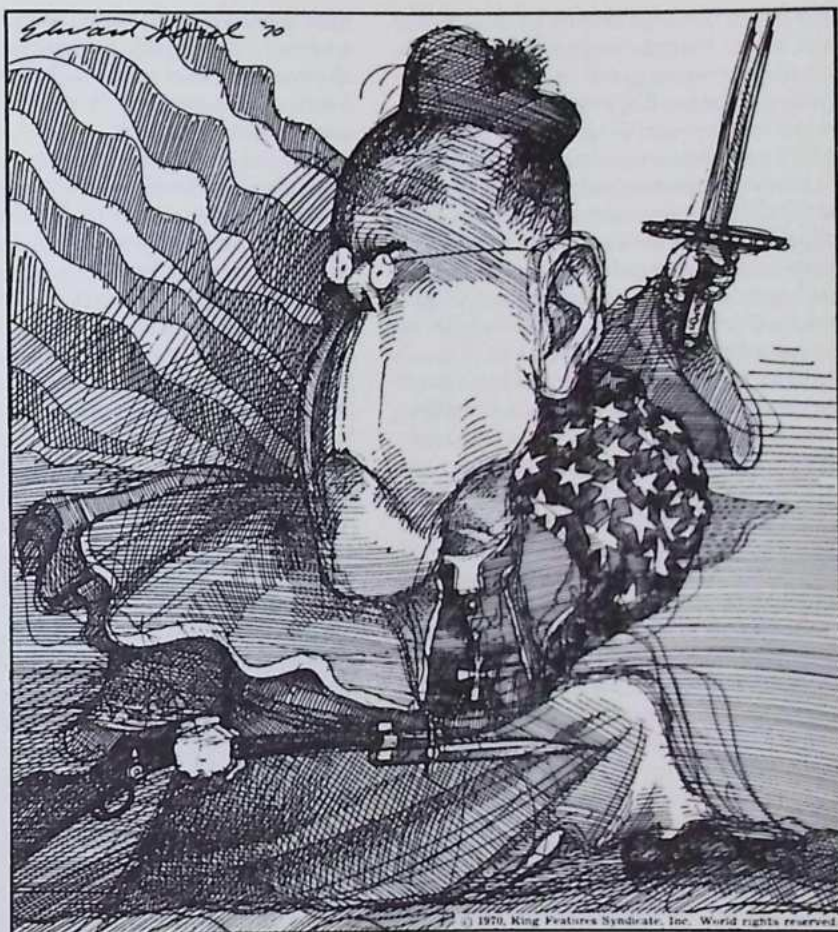
Voor een uitvoerige geschiedenis kan men terecht bij het aan de IFOR gewijde boek van Vera Britain „the rebel passion”; ik doe hier een greep uit de periode, die ik zelf heb meegemaakt en dan nog kies ik vooral datgene waarvan

ik denk, dat het van meer dan tijdelijke betekenis is geweest.

Ik ga dus voorbij aan de vele resoluties en conferenties en bezoeken aan politici in oost en west en noord en zuid, aan de wereldreizen van IFOR-„profeten” als Muriel Lester, André Trocmé, A. J. Muste, Hildegard Goss-Mayr en anderen.

Dan moet het volgende genoemd worden:

1. Samen met de zogenaamde historische vredeskerken (Mennonieten, Quakers, Brethren) heeft de IFOR de gevestigde kerken continu uitgedaagd en tot theologische en praktische bezinning opgeroepen. Het sinds de reformatietijd afgebroken gesprek tussen de tradities van het radikaal evangelisch pacifisme en de lutherse twee-

GROTE THEOLOGEN VAN HET WESTEN: NO. 1

Landingszone Baldy, Zuid Vietnam. Tijdens zijn kortstondig bezoek aan Vietnam heeft Kardinaal Cooke van New York, tijdens een mis-viering op een Amerikaanse regiments-basis, 27 mijl ten zuiden van Da Nang, zijn kommunikanten verzekerd: „Jullie zijn vrienden van Christus door het feit dat jullie hierheen komen”.

rijkenleer, de calvinistische overheidsleer en de katholieke leer van de rechtvaardige oorlog heeft zij zo weer op gang gebracht. Eerst ging het er alleen maar om de verstomde vragen weer op te laten komen, later werden de christen-pacifisten niet weg te denken gesprekspartners toen de kerken hun blanko-volmacht aan de overheid inzake oorlog en vrede begonnen terug te nemen en zelf de jarenlang ontweken vraag weer op hun eigen kerkelijke en oecumenische agenda's zetten.

2. De IFOR is present geweest, soms in de vorm van aparte tentoonstellingen, seminaries en eventueel alternatieve conferenties, soms gewoon als deelnemers bij belangrijke internationale manifestaties als assemblees van de wereldraad van kerken, Praagse Vredesbeweging, Vaticaanse Concilie, wereldjeugdfestivals, UNO-conferenties, zoals b.v. Stockholm in 1972 (over milieuvragen).

3. De IFOR heeft met haar beperkte krachten en financiële hulpbronnen „fact-finding missions” (letterlijk: feiten opsporende delegaties) gestuurd

naar plaatsen van conflict en oorlog, waarover de officiële berichtgeving aan alle kanten tekort schoot. Door een van deze ondernemingen is de band ontstaan met de boeddhistische radikaal pacifistische vredesbeweging in Vietnam, die door beide partijen in het conflict wordt genegeerd of belasterd tot op deze dag. Minder spectaculair waren de seminaries met Oostenrijkse en Italiaanse tegenstanders inzake Tirol of de oecumenische werkkampen in Noord-Ierland, jaar in jaar uit door de Britse en Ierse IFOR-leden met behulp van de IFOR getransnationaliseerd.

4. De IFOR heeft vaak de stoot gegeven tot het oprichten van tijdelijke of blijvende mondiale acties, zoals het wereldgeweten inzake Vietnam met tienduizenden hantekeningen uit de hele wereld of de meer blijvende, in de boezem van de IFOR ontstane, maar later geheel zelfstandig geworden Internationale Hulpdienst (Service Civil International) of zeer recent Dai Dong, voorloper van vele later opgekomen bewegingen, die de samenhang onderstrepen van de milieuproblemen met die van

oorlog en bewapening en van onrechtvaardige economische wereldstructuren en die een netwerk van actiegroepen beginnen te vormen. Men doet hier de ervaring op, dat lokale groepen niet eerst via nationale groeperingen, maar direct en onmiddellijk wereldomspannende kontakten krijgen.

Ik twijfel er niet aan of het internationale christenpacifisme, in de laatste jaren binnen IFOR-verband ook verbonden met joodse, boeddhistische en religieushumanistische radikale pacifisten, zal telkens nieuwe modellen vinden van activiteit. Ze zal van de nood altijd een zeer kleine minderheidsgroep te zijn een deugd moeten maken een onafhankelijke en bewegelijke gemeenschap te vormen. Zij heeft de kans om een groep te worden, die niet zozeer reageert op allerlei gebeurtenissen, vandaag in Vietnam en dan weer in Chili of het Midden Oosten, maar die vooruitdenkt en vooruitleeft. Het reageren kan ze makkelijk met vele anderen samendoen, het vooruitdenken voorbij de nog altijd gangbare rechtvaardiging van geweld blijft haar eenzame taak. de Graaf

GETUIGENIS OF POLITIEK

„Ernstige bezwaren tegen Kerk en Vrede”.

Deze titel zette Strijd boven een kort artikel (Milita Christi 1962, nr. 1), waarin hij inging op een brief van iemand die afscheid nam van Kerk en Vrede omdat hij het niet meer zag zitten. In de brief werd gesteld, dat het pacifisme wel een appèl doet op het geweten van de mens, maar voorbij gaat aan de verdorven natuur van de mens, en daardoor in z'n huidige vorm weinig bijdraagt tot de wereldvrede. De brieven schrijver pleit voor een geestelijke weerbaarheid, die gepaard gaat met de mogelijkheid een vuist te maken. De ernstige kritiek komt neer op de vraag of de weg die Kerk en Vrede voorstaat niet leidt tot machteloosheid. In z'n antwoord typeert Szrijd deze houding als volgt: „Pacifisme is nog wel te waarden als een soort sympathiek „idealisme” – maar we moeten realistisch zijn. Zo wordt het pacifisme weggehonoreerd.” Dit is de stem van velen. Strijd schuift de argumenten niet weg – wie hem leest en kent weet hoe gedegen hij op alle tegenwer-

pingen weet in te gaan – maar hij stelt tegenover dat „realisme” de keuze. Christelijk pacifisme betekent een keuze tegen de machten van het moment, en voor de weg van Christus. Aan wie vertrouwen we ons toe, aan de machten die in staat geacht worden de bestaande orde te handhaven, of aan Christus? De „ernstige bezwaren” gelden ook nu nog. Van links en van rechts wordt aan Kerk en Vrede een teveel aan idealisme en een gebrek aan realisme verweten. Is christelijk pacifisme misschien toch een mooi getuigenis, dat politiek niet haalbaar is?

Inzet in de politiek

Wie de oude documenten uit de begintijd van Kerk en Vrede weer eens naslaat, komt onder de indruk van het feit dat, hoewel het ethisch nee tegen oorlog en bewapening overheerst, de directe aanleiding tot dit nee steeds te vinden is in de konkreet politieke situatie. Zij die al in de eerste wereldoorlog zochten naar een christelijk pacifisme, zoals bijvoorbeeld Hugenholtz, waren onder de indruk van de gebruikte middelen tot

LEIDT ONZE WEG NAAR MACHTELOOSHEID?

massavernietiging en verafschuwden het „pacifisme” van de neutraliteit. Als het gaat om het doel van de vrede, dan zijn middelen die onheil brengen ongeoorloofd. Als het gaat om verzoening, dan is het zelf buiten schot willen blijven geen wezenlijke bijdrage. Wanneer Hugenholtz in zijn preek over het gebod „Gij zult niet doodslaan” de oorlog, ook de verdedigingsoorlog, afwijst, dan doet hij dat o.a. met het argument „dat een zuiver rechtvaardige verdedigingsoorlog onder de tegenwoordige omstandigheden nog niet mogelijk is” omdat „het behoud van het „vaderland”, voor het grootste gedeelte samenvalt met de belangen van de heersende klasse.”

In de periode voor de tweede wereldoorlog, toen de angst voor het kommunisme, na de oorlog nog medebepalend voor heel onze politieke opstelling, overal de kop opstak, is het o.a. Buskes geweest, die op scherpzinnige wijze, bijvoorbeeld in de brochure „Volk en Vaderland”, wees op de gevaren van fascisme en nationaal-socialisme, en op-

riep tot geestelijke weerbaarheid. Dat velen niet wilden luisteren naar dit soort stemmen had tot gevolg, dat ons land geestelijk niet voorbereid was op een bezetting.

Na de oorlog is de heroprichting van Kerk en Vrede mede te danken aan de afschuw gewekt door het gebruik van de atoombom, en het mogelijk verder gebruik van nucleaire wapens. Dat, opnieuw bepaald door de kommunisten-angst, het westen zich herbewapende en de ogen voor de gevaren van allerlei nieuwe vormen van fascisme sloot, heeft voor Kerk en Vrede geleid tot de duidelijke doelstelling van de omvorming van de maatschappij in anti-kapitalistische, anti-imperialistische en anti-militaristische zin, zoals uit de eerste naoorlogse beginselverklaring blijkt.

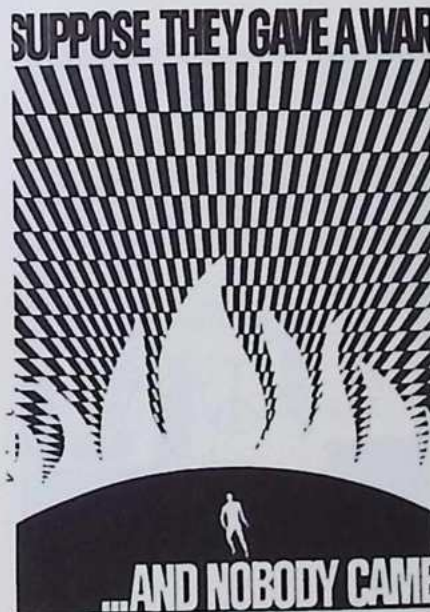
Opnieuw nemen velen hun inzet voor een pacifistische levenshouding in de konkrete situatie. Er is een bewapeningswedloop die op een afschuwelijke manier escaleert. Wij bewapenen door, niet meer om de verdediging, maar om in de wedloop niet achter te blijven. Er is een verbondenheid van staten, waarbinnen, onder de dekmantel van de handhaving van de democratie, het gruwelijkste onrecht mogelijk is. Er is die systematische blikverenging waarbij elke andere mogelijkheid van verdediging dan die met de wapenen, buiten beschouwing blijft.

Dieptedimensie van het pacifisme

Bewapening betekent een enorm risico en zeker de moderne bewapening. Iedere cent die wij investeren in de perfectie van ons militaire systeem betekent bedreiging van leven en goed van de mens. Kerk en Vrede heeft zich steeds op het standpunt gesteld dat bewapening grotere risico's voor vrede en veiligheid met zich meebrengt dan ontwapening, en men is steeds bereid geweest dat met voorbeelden te adstrueren. Maar men heeft meer gezegd. Heering zei: Ook al zou het risico van ontwapening groter zijn dan dat van bewapening, dan nog zeggen we nee, eenvoudig omdat het niet mag. Het getuigenis van Kerk en Vrede is het radikale nee tegen oorlog en bewapening. Als men dit bedoelt wanneer men Kerk en Vrede een idealistische beweging of een getuigenisbeweging noemt, dan is die benaming terecht. Want in het politieke

protest is de dieptedimensie aanwezig van het getuigenis aangaande de andere weg. We kunnen het niet laten om te verwijzen naar de weg van Jezus: liever geslagen te worden, dan te slaan; liever gedood te worden, dan te doden. Jezus heeft het gebod van de naastenliefde gekoncretiseerd in zijn eigen levensweg. Hij heeft niet gebogen voor de godsdienstige en politieke machten van zijn tijd, en hij is ook niet meegegaan met het gewelddadig verzet, hoe begrijpelijk dat ook juist in die tijd geweest zou zijn. Hij heeft bewust gekozen voor de derde weg, die van geweldloze weerbaarheid, als de enige weg die werkelijk heil en verzoening brengt.

Het is dezelfde weg die later gegaan is

door Gandhi, Luthuli, King, Helder Camara en zoveel anderen, die zonder te buigen voor de machten, toch een andere weg vonden dan die van het geweld. Geweldloosheid, lijden en verzoening zijn begrippen die bij elkaar horen. Het lijden van Jezus is volkomen onverstaaanbaar als men niet zijn weg van geweldloosheid onderkent als een bewuste keuze. Verzoening is een onmogelijkheid zonder de schenkende liefde van de mens die bereid is lijden op zich te nemen. De navoring van Jezus is dan het zoeken van die weg van geestelijke weerbaarheid, waarin deze drie aspecten van geweldloosheid, bereidheid tot lijden en verzoening tot hun recht komen. Mijns inziens is dit de

kern van het christelijk pacifisme. Vanuit deze grondlijnen kan een sterke nadruk vallen op het geweten van de mens. Iedere stap op deze weg is een gewetensbeslissing. Niet het systeem is heilig, maar de mens en de menselijke vrijheid gaat altijd boven het systeem. „De zedelijke eis tot ontwapening” is de negatieve komponent van de eis tot bevrijding van de mens overal ter wereld. Als we nu overal de eis van bevrijding door geweld zien opkomen, dan wordt daarin zichtbaar het falen van de westerse wereld om vrijheid zonder geweld te realiseren. Het kan dan ook niet anders of Kerk en Vrede blijft met alle aandacht luisteren naar hen die ook in een situatie van structureel geweld proberen te zoeken naar een derde weg. We kunnen stellen dat het getuigenis tegen oorlog en bewapening een getuigenis is voor de persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid van ieder mens. Dit getuigenis is op geen enkel moment los te maken van de inzet in de praktische politiek, maar is er wel de grondslag van.

Oecumene van het eerste uur

„De oorlog”, zo schreef Hugenholtz in 1917 „toont duidelijk aan dat de christenen van Europa de eenvoudige beginselen van het christendom niet kunnen of durven toepassen.”

Kerk en Vrede richtte zich vanaf het begin tot de kerken, en is tevens de eerste duidelijke oecumenische beweging die in Nederland van de grond kwam. Het is op zich een merkwaardig feit dat oud-katholieken, doopsgezinden, lutheranen, hervormden en later ook gereformeerden (voornamelijk Hersteld Verband) elkaar vonden in dat ene punt, namelijk de konkretisering van de vredesopdracht van de kerken. De vrijzinnige Heering en de orthodoxe Buskes waren volstrekt één in hun bijbelse motivering van het pacifisme. Mijns inziens is deze irenisch-oecumenische houding te danken aan twee factoren. In de eerste plaats was er steeds bij alle voormannen van Kerk en Vrede die praktisch-politieke inzet. Oude brochures van Kerk en Vrede gaan over het nederlandse aandeel in de wapenindustrie, over „de zeven provincien”, over luchtbescherming, over persvrijheid in de kazerne, en al in een heel vroeg stadium over de verwevenheid van kolonialisme en militarisme. In de tweede

plaats kan gezegd worden dat men niet alleen praktisch, maar juist ook theologisch elkaar vond. Dat is vooral te danken aan de voor die tijd geheel unieke wijze van omgaan met bijbel en traditie bij Heering. In „De zondeval van het christendom” gaat Heering een eigen weg, verschillend van de oude vrijzinnigheid en van de orthodoxie. Heering weet het bijbels getuigenis zo in een historisch kader te plaatsen, dat zijn lezers voor de keuze gesteld worden of het benauwde nationale eigenbelang óf de vrijheid van de schenkende liefde waarin Jezus de mens gesteld heeft. Heering toont aan dat, hoewel er in het Oude Testament sprake is van oorlog en van militaire verdediging, er toch een doorgaande lijn is die uitgaat boven de wet van zelfhandhaving en vergelding, en dat het deze lijn is die gestalte krijgt in het spreken en handelen van Jezus. De „zondeval” is een terugval in het nationale, het begrensde. Heering heeft de weg gebaad voor een nieuwe oekumenische vredetheologie.

Methodiek van de geweldloosheid

Een pacifistische levenshouding is onmogelijk zonder dat men de gewelddadigheid in de samenleving onderkent. Dit brengt met zich mee de wil tot omvorming van de maatschappij. Maar Kerk en Vrede is zich altijd bewust geweest dat in deze omvorming niet de structuur maar de mens op de voorgrond moet staan. Het systeem mag niet gaan heersen over de mens, want het leven van de mens is onaantastbaar. In alle dingen moet de mens in vrijheid zijn geweten kunnen volgen. De omkering van de maatschappij gaat via de bekeering van de mens. Het pacifisme bestaat in de praktijk uit een positieve en een negatieve component. Het positieve is de uiteenzetting van het eigen standpunt, de dialoog, en de coöperatie met anderen. Zo kiest het pacifisme bijvoorbeeld in de politiek primair voor de parlementaire weg van het overleg, in de kerk niet voor de groepsvorming maar voor het doorwerken van het pacifistisch getuigenis. Pas als de positieve mogelijkheden zijn onderzocht en geprobeerd, kan het noodzakelijk zijn de negatieve component toe te passen. Dat gebeurt daar waar de situatie onhoudbaar geworden is, of waar mensen tegen hun geweten in moeten handelen. Ik denk als voorbeelden aan boycot, staking en dienstweigering.

Ik noem enkele willekeurige voorbeelden van geweldloze weerbaarheid waarin deze aspecten naar voren komen.

1. Het meest bekend in deze tijd is wel geworden de geweldloze actie van de **Boeddhisten in Vietnam**. Zij vormen de groep die tot het uiterste wil gaan op de weg van verzoening. In het verleden zijn ze niet teruggeschrokken voor het middel van de protestmars, maar altijd hebben zij daarboven gesteld het middel van de positieve daad. De zelfverbranding van boeddhistische monniken kwam voort uit de wil om door vergroting van het onheil voor zichzelf een positief getuigenis te geven.
2. Door **Martin Luther King** is het middel van de boycot toegepast als een

fase in een proces waarin eerst middelen van beïnvloeding en overleg waren uitgeprobeerd. Hij wilde als uiterste middel op geweldloze wijze het systeem zodanig ontwrichten, dat inzicht zou doorbreken. Hetzelfde geldt voor de bekende zoutmars van Gandhi, die de waanzin van het economisch onderdrukkingssysteem aantoonde.

3. In **Tsjecho-Slowakije** is in 1968 tegenover de bezetters de methode van provocatie door volhardend gesprek toegepast. Het gaat er nu niet om of er sprake is van een pacifisme uit overtuiging of uit nood. In die situatie was er geen andere weg dan die van geweldloosheid, maar dit was juist de enig mogelijke houding om de bezetters tot verlegenheid en daardoor tot matiging te brengen.

4. Een bekend voorbeeld van verzet tegen de oorlog is dat van de protestmars. In ons land zijn de **anti-atoombommarsen** en de **Vietnam-marsen** bekend geworden. Deze marsen hebben tot doel mensen te mobiliseren en door een bewuste daad betrokken te doen zijn bij een bepaalde situatie. Ze dienen tevens als uitdaging aan hen die geweld bedrijven of door stilzwijgen schuld op zich laden.

5. Als ik hier ook de **weigering** noem dan moeten we bedenken, dat het tot nu toe bij dienstweigering vaak gaat om een persoonlijke beslissing, waarbij iemand ook voor zichzelf alleen risico's op zich neemt. In ons land is dienstweigering, vooral die op politieke gronden, nog steeds geen gemakkelijke zaak, en nog steeds worden gewetens geperst in een dwangstelsel. In de toepassing van de dienstweigeringswet wordt meestal vergeten dat men te maken heeft met jonge mensen waarvan het geweten zich nog aan het vormen is. Een radikaal pacifisme in de zin van „bezwaren tegen elke vorm van oorlogsgeweld” is vaak een eindpunt van een lange ontwikkeling.

Bij weigering valt ook te denken aan „Kalkar”, een problematiek waarin de onrust, die door de weigering van enkelen ontstaat aanstekelijk blijkt te werken.

6. Als geweldloos middel kan ook gewezen worden op de **bedrijfsbezetting**. Het is een methode die enorm veel zelfdiscipline van de deelnemers vraagt, en vooral een middel dat slechts geoorloofd is als het middel van overleg geen resultaat oplevert of als mensen rechtstreeks in hun bestaansmogelijkheden worden bedreigd. Bezetting kan bijzonder effectief zijn om de machteloosheid van economische structuren aan te tonen, en de schijnmacht van hebbers en halers te ontmaskeren. Dit zijn niet allemaal voorbeelden van principieel pacifisme. Toch is het voor de pacifist mogelijk om in deze zaken van harte samen te werken met anderen omdat het niet gaat om geweldloosheid als doel, maar als middel.

We kiezen voor de geweldloosheid omdat de middelen in overeenstemming moeten zijn met het doel.

En als de oorlog komt?

Er kan zich een situatie voordoen waarin allerlei geweldloze methoden die we nu zinvol achten niet meer

bruikbaar zijn. De meest gehoorde vraag aan Kerk en Vrede is: Wat zou je doen bij een eventuele bezetting? Wij zijn eigenlijk allemaal opgegroeid en opgevoed met het afschrikwekkende idee van een eventuele russische bezetting. Pacifisme is verzet tegen dit zogenaamde „worst case“-denken. We moeten op het ergste voorbereid zijn, zegt men. Maar wat wij in de oost-west verhouding gedaan hebben is ons zo goed op het ergste voorbereiden dat we daardoor het ergste, namelijk massale vernietiging, mogelijk maken. Er zijn tot heden geen aanwijzingen dat Rusland zijn invloedssfeer op gewelddadige wijze naar West-Europa wil uitbreiden.

't Kan zijn dat dit mede te danken is aan een westerse bewapening, maar dat is dan wel een bewapening geworden met enorme risico's van misverstand en van ongeluk. Er kan tegenover gesteld worden dat een ontwapende en sterk gedemocratiseerde samenleving allerm minst aantrekkelijk is voor een mogelijke agressor.

In het ergste geval is er dan sprake van bezetting, en zou men het risico van bezetting niet kleiner moeten achten dan dat van vernietiging? Als de oorlog komt . . . Dé oorlog is allang bezig in de miljarden verslindende, mensen opeisende en natuurbeschadigende bewapening, die ten koste gaat van herstel

van normale vormen van overleg tussen de volkeren. Die oorlog is al lang bezig in de steeds meer verzielte verhouding tussen de rijke en de arme landen, in vormen van hulpverlening, die vaak meer hulp voor eigen wapenindustrie zijn, dan daden van medemenselijkheid. Die oorlog is allang bezig, daar waar CIA en ITT op de meest smerige wijze ingrijpen in binnenlandse aangelegenheden en terreur helpen vestigen of versterken.

Waar wij behoefte aan hebben is een systeem van sociale verdediging, waarin is opgenomen de gemeenschappelijke weigering om met die oorlog nog iets te maken te hebben. Harry Zeldenrust

NA 50 JAAR

Het lijkt mij een vanzelfsprekende vraag, bij het 50-jarig bestaan van Kerk en Vrede: hoe staat het er eigenlijk vóór in christelijk Nederland, waar het gaat om de houding tegenover oorlog en oorlogstoerusting?

Ik noem twee willekeurige, recente voorbeelden.

In de tweede Kamer werd dinsdag 24 september 1974 over de defensienota gesproken. Dat ging dus ook over de vervanging van de Starfighters, een zaak die honderden miljoenen kost. Niet onmogelijk is, dat dit gevechtsvliegtuigen worden, die ook kernwapens kunnen transporteren. Uitgerekend de drie grote zich christelijk noemende partijen kwamen met ernstige bezwaren. Niet over wat men met die gevechtsvliegtuigen kan *doen*, maar over het geld. Maar niet over het feit, dat er nu toch wel te véél geld zou worden uitgegeven maar over het feit, dat er te *weinig* geld beschikbaar werd gesteld. Er moest gedurende drie jaar nog 3 x 50 miljoen gulden bijkomen.

Over wat „defensie“ concreet betekent, over het gebruik van kernwapens, over de mensen die het geweld plegen, over de mensen die het geweld moeten ondergaan, over de ideologie, die achter en in de defensie werkzaam is, over het Evangelie (tenslotte willen

deze partijen zich beslist „christelijk“ noemen),

over dit alles en meer werd gezwezen. Ik moest denken aan een felle uitspraak van Bart de Ligt (in een nabetrachting op het Pinksterfeest in 1915):

*En zegt de generaal: „Schiet!“ –
zo schieten allen,
waarop dan ook;
al was het op het hart van Jezus
Christus,
dat heilig hart van God“.*

Tweede voorbeeld

Naar aanleiding van de Vredesweek 1974, georganiseerd door het Interkerkelijk Vredesberaad der Kerken, verschenen in „Hervormd Weekblad“ (van de confessionele richting) twee artikelen: één van de eindredacteur ds. S. Kooistra en één van de luchtmachtpredikant ds. C. B. Dekker (19 sept. 1974). Het eerste artikel is, zoals alle artikelen van ds. K. in sympathieke toon geschreven. Maar

*de realiteit van oorlog- en
oorlogstoerusting
en de realiteit van wat navolging
van Christus betekent komen
nergens ter sprake.*

Het artikel van ds. Dekker, dat kritiek geeft op de publicaties van het I.K.V.C. in agressieve toon geschreven) stelt evenmin deze realiteiten aan de orde. Beide artikelen zijn zo gesteld alsof Buskes, de Graaf en ondergetekende

HOE STAAT HET ER VOOR IN CHRISTELIJK NEDERLAND?

(om deze drie nu maar te noemen – er zijn er veel meer) nooit enig woord geschreven of gesproken hebben over de vraag of christenen, vanuit de navolging van Christus, actief kunnen en mogen deelnemen aan het moderne oorlogsgeweld, dit is: aan mechanische en totale massamoord en verwoesting.

En verder

Ik noem verder nog de ervaringen bij nabesprekingen na de preek. Dan komen steeds weer dezelfde, tot op de draad versleten argumenten naar voren. Het lijkt er veel op, dat Kerk en Vrede bij de meeste trouwe kerkbezoekers totaal onbekend is. Gerékend wordt er in elk geval niet mee.

Slechts een klein deel van de kerken en de christenen in Nederland (de laatste jaren ook het Gereformeerd Vredesberaad) is bezig met de échte vragen, waarbij dus de bovengenoemde dubbele realiteit (van de oorlog, van de navolging van Christus) niet vergeten wordt. Een nóg kleiner deel kwam tot de beslissing, dat wij ons niet aan de vréemde „god“ van het oorlogsgeweld mogen onderwerpen en dat we ons geld en onze energie beter kunnen besteden. Het Kernwapenrapport van de Ned. Hervormde Kerk verwekte in 1962 een forse schok, maar de tegenkrachten waren zo sterk dat we er al spoedig weinig

U VERMOEIT DE HEER MET UW GEPRAAFT

PREEK OVER MALEACHI 2 : 17

Lezen: Maleachi 2 : 17 - 3 : 18; Lukas 12 : 35 - 40.

Tekst: Maleachi 2 : 17. „U vermoeit de Heer met Uw gepraat. En dan zult U zeggen: „Waarmee vermoeien we hem dan?“ Doordat U zegt: „Wie het slechte doet is goed in de ogen van de Heer; aan hen heeft hij een welgevallen“, of doordat U zegt: „Waar blijft de God van het recht?“

Maleachi is het laatste bijbelboekje van het O.T. Het speelt ook duidelijk in een tijd ver na de ballingschap in Babylon, misschien zo tussen 300 en 200 voor Christus. Het is klaarblijkelijk een tijd waarin het oorspronkelijk élan was uitgedoofd. De grote profeten behoren tot het roemrijke verleden; Maleachi houdt zich bezig met tamelijk alledaagse dingen, zoals de voorzieningen voor de tempel. Klaarblijkelijk verwaarloosden de mensen hun godsdienstige verplichtingen, zodat de hele tempeldienst niet meer functioneren kon. – Ook verder blijkt uit alles, dat de mensen in Maleachi's tijd het niet meer zo zagen zitten. Ze vragen zich bij alles af: waar doen we het eigenlijk voor? Waar is het eigenlijk goed voor? Wat maakt het allemaal uit? Kortom, over die tijd waarin Maleachi spreekt, ligt een zekere matheid. De visionaire kracht van een Jesaja of Amos is weggeslonken.

Ik heb het idee, dat dat ongeveer de situatie is, waarin wij westeuropese christenen in deze zeventiger jaren van de 20e eeuw ons veelal bevinden. Hoeveel mensen zijn er niet, die jarenlang enthousiast hebben meegedaan in de gemeente, die trouw en graag naar de kerk gingen omdat ze er echt iets aan hadden, en die sinds een jaar of vier, vijf de zaak helemaal hebben laten schieten. Ze komen nog wel eens een keertje, maar het is hun allemaal vreemd geworden. Ze kunnen het niet meer meemaken. Ze begrijpen niet wat ze er vroeger aan gevonden hebben. Hoe komt dat? Wat is er anders geworden?

Ook de mensen die nog wel actief meedoen in de gemeente, doen dat niet zelden met lood in de schoenen. Zeker, er is een geweldige hoop gaande – er wordt over dingen gepraat, waar men vroeger in de kerk in de verste verte niet over zou praten; er worden allerlei activiteiten op touw gezet, conferenties gehouden, bijzondere diensten georganiseerd; men is met maatschappelijke

problemen bezig – en toch, de „Schwung“, het élan is er bij veel kerkmensen uit. In plaats daarvan is een gevoel van diepe onzekerheid gekomen. „We doen het allemaal wel, maar heeft het wel zin?“ Geloof is voor velen moeilijk, een zware last, niet iets dat vanzelf gaat. Mensen in de kerk maken vaak een vermoeide indruk, alsof ze het liefst maar met rust gelaten wilden worden.

Wat moeten we in deze situatie doen? Ik geloof, dat wat Maleachi zegt, ook voor ons van grote betekenis kan zijn. Tot die vermoeide mensen die het allemaal niet meer zien zitten, zegt hij: U vermoeit de Heer met Uw gepraat! En dan heeft hij meteen de aansluiting met de geest van de grote profeten weer te pakken. Hoe komt het, dat mensen aan God gaan twijfelen? In verreweg de meeste gevallen komt dat, doordat ze zelf twijfelachtige dingen doen, zelf een manier van leven hebben die eigenlijk zeer twijfelachtig is. Kortom, als mensen van God vervreemden, dan moet de schuld daarvan in verreweg de meeste gevallen niet gezocht worden bij God, maar bij de mensen zelf. Dat is de strekking van het antwoord van Maleachi. Als jullie moe zijn van God, bedenk dan maar eerst eens, dat God nog veel meer moe wordt van jullie. Als jullie denken: het maakt allemaal toch niks uit, of je het goede doet of het slechte, overweeg dan maar eerst eens, of jullie niet bezig zijn je eigen slechtheid goed te praten. Als jullie uitroepen: waar blijft de God van het recht? Zorg dan maar eerst eens, dat je zelf recht doet.

Deze aanpak van Maleachi kan een foefje lijken, een simpel trucje om iedere twijfel aan God en iedere kritiek op het geloof de mond te snoeren: telkens als iemand iets zegt van God of van het

geloof, zou hij ten antwoord krijgen: kijk eerst maar eens naar jezelf.

Inderdaad kan dit een gemakkelijk trucje worden. En dat mag niet. De twijfel aan God, aan het geloof, aan de kerk is voor veel mensen een pijnlijke realiteit. Zulke mensen kunnen niet worden afgescheept met het routine-antwoord, dat ze eerst maar eens moeten . . . geloven en zich dienovereenkomstig moeten gedragen. Twijfel, matheid, lamgeslagen zijn moeten liefdevol tegemoet getreden worden; er moet geduldig geluisterd worden naar hen die het niet meer zien.

Het antwoord dat Maleachi geeft, mag dus niet een gemakkelijk en onbarmhartig trucje worden. Maar, zo vraag ik me af, is daarmee aan de inhoud van zijn antwoord iets afgedaan? Kan er – met alle barmhartigheid en geduld en voorzichtigheid – ooit iets anders gezegd worden tegen de vermoeiden en de niet meer gemotiveerden dan wat Maleachi zegt? Namelijk, dat zij het zijn die de Heer vermoeien met hun woorden en niet omgekeerd; dat zij en niet de Heer het onderscheid tussen goed en kwaad niet weten te maken, dat hun rechtvaardigheid en niet die van God op zich laat wachten. Altijd weer gaat het erom, dat wij ons denken omkeren: in plaats van de schuld bij God te zoeken, moeten we haar bij onszelf zoeken. Die omkering zou je met een godsdienstig woord „beking“ kunnen noemen. „Keer tot Mij, dan zal Ik tot u keren, zegt de Heer der machten“, zo profeteert Maleachi iets verderop.

Ik moet zeggen, dat ik deze aanpak van Maleachi toch wel grandioos vind. Het is het geheim van de oudtestamentische profetie – waarvan Maleachi dan ook een volwaardig vertegenwoordiger is –

Moem werpt zich in de strijd

door Lars Jansson

om zo telkens weer bereid te zijn de hand in eigen boezem te steken, de fout bij jezelf te zoeken, voordat er verwijten gemaakt worden aan God. Ik vind het vooral ook grandioos, omdat deze zelfkritiek bij alle oudtestamentische profeten een heel duidelijk maatschappelijk karakter heeft. Ook bij onze Maleachi. „Dan kom Ik naderbij voor de rechtszaak, dan word Ik een gretig getuige tegen de vals-zwerenden, tegen de afzetters van het loon van de dagloner, de afzetters van wees en weduwe, de neerdrukkings van de vreemdeling”. Grandioos is dit maatschappelijk schuld bewustzijn bij de profeten. Het is toch ook gewoon zo, dat wij Gods recht niet zullen zien, als we maar rustig doorgaan met ons eigen maatschappelijke onrecht. Het is toch ook zo, dat God voor ons een vreemde blijft, zolang wij ons niets van elkaar en met name van de vreemdeling in ons midden, wensen aan te trekken. Ik vind het grandioos, dat een man als Maleachi dat alles dwars tegen de vermoeidheid en de matheid van mensen in durft staande te houden. Het lijkt me ook voor onze tijd en voor ons christenen in dit stuk van de wereld de enige manier om het geloof vast te houden. Het enige wat we kunnen doen, is, onze gedachten omkeren en de schuld zoeken bij onszelf, met name een schuld in maatschappelijk opzicht. Alleen zo kunnen we onszelf behoeden voor het wegglijden uit de relatie met God.

Waar het dus op aankomt, is de trouwe gehoorzaamheid aan God, waar ons Lukas-gedeelte over spreekt. Ik denk, dat wij, vermoeide en ietwat uitgebluste christenen, alleen de genade en de troost en de vreugde van God zullen ervaren, als we *trouw* blijven jegens hem. Ik moet hier denken aan een aantal uitspraken van de tsjechische schrijver Franz Kafka. Eén daarvan luidt ongeveer zo: „Volharden. Ook al komt de verlossing nooit, toch wil ik haar op ieder ogenblik waardig zijn.” Een tweede uitspraak: „Er zijn twee menselijke hoofdzonden: ongeduld en traagheid. Vanwege het ongeduld zijn de mensen uit het paradijs verdreven; vanwege de traagheid keren ze niet daarheen terug. Maar misschien is er maar één hoofdzonde: het ongeduld. Vanwege het ongeduld zijn ze verdreven, vanwege het ongeduld keren ze niet terug.” Geduld is, als je het zo opvat, niets passiefs. Geduld betekent voor Kafka zeer zeker niet: met de armen over elkaar gaan zitten afwachten. Geduld betekent: *trouw* blijven in je geloof en niet gaan zeggen: het haalt allemaal toch niks uit. Zeggen: het haalt allemaal toch niks uit; je kunt evengoed slecht zijn als goed en waar blijft nou de God van het recht? dat is pas ongeduldig zijn. Het komt erop aan, dat we zo met onze medemensen blijven samen leven, zo ons in de wereld inzetten, alsóf de Heer ieder ogenblik kon komen. „Zalig die slaven die de

Heer bij zijn komst wakende zal aantreffen” en die niet, door hun vermoeidheid en moedeloosheid overmand, zich maar in slaap hebben laten sussen.

En nu tenslotte dit. Alles wat ik totnogtoe gezegd heb, kan de indruk maken, nogal trooste-loos te zijn, in de letterlijke zin van dat woord. Wie het niet meer ziet, moet toch maar verder. Wie vermoeid is, of het spoor van God in de wereld verloren heeft, moet in ieder geval maar zelfkritisch zijn en kien op de maatschappelijke verhoudingen.

Troost is daar niet bij. Nou, ik weet ook wel, dat er in het christelijk geloof ook nog een andere dimensie is: een dimensie van het onschokbare besef, dat God alle dingen goed met ons maakt, een dimensie van een onuitsprekelijke geborgenheid. Ik denk alleen, dat de profeten – en ook een man als Kafka – ons de weg wijzen waarlangs we tot die dimensie kunnen geraken. Ook ik wil U van troost spreken: de troost midden in de solidariteit met onze medemensen; ook ik wil U van geborgenheid spreken: een geborgenheid midden in het prijsgeven van onszelf en onze voorrechten en veiligheden.

Laten wij zo Gods genade, zijn goedheid, zijn troost zoeken in trouwe gehoorzaamheid, midden onder de mensen, midden in onze wereld, in ijver vurig, in liefde onverdroten.

H. J. Adriaanse

NA 50 JAAR, VERVOLG VAN PAGINA 15

en tenslotte niets meer over hoorden. Dr. H. D. de Loor kon wel eens gelijk hebben, wanneer hij in de Volkskrant constateert: „de kerken houden zich thans vooral bezig met hun eigen interne vragen. Het conservatieve, dat wil zeggen a-politieke element domineert daarin”.

Intussen wennen we aan alles. Het „geweten” is zó elastisch, dat alles erin kan: bombardementen, napalm, fragmentatiebommen, elektronische oorlog, en nog veel meer.

De meeste christenen in Nederland zijn bereid op alles te schieten – „al was het op het hart van Jezus Christus”. Bart de Ligt krijgt gelijk.

Toch verder

Het klinkt niet vrolijk, dit resultaat van 50 jaar Kerk en Vrede. Wij doen er overigens goed aan, het zonder klagen, jammeren, verwijten uitend, onder ogen te zien. Om misverstand te voorkomen voeg ik hieraan toe, dat ik natuurlijk óók wel weet, dat Kerk en Vrede in die halve eeuw hier en daar één en ander heeft „losgemaakt” (zoals dat dan heet) en gestimuleerd. Bij mensen individueel, in groepen, ook in kerken, ook in het geheel van ons volk. Maar wij moeten dit beslist niet overdrijven. Harde feiten spreken nu eenmaal duidelijke taal. Wat nu verder?

In elk geval zullen we verder moeten

gaan met het werk. Alleen al om de zakelijke overweging: *het blijkt hard nodig te zijn.*

Het gaat er echter om *hoe* we verder zullen gaan.

Ik noem 5 punten.

1. Voorop:

In Kerk en Vrede zal wakker moeten blijven het geloof in de Stem, die van Christus sprak:

„Deze is mijn Zoon, de Geliefde, hoort naar Hem” (Markus 9 : 7)

Dit sluit een bestendige oriëntering op *Tenach en Evangelie in* – daarom willen wij ook van *kerk* en *vrede* spreken.

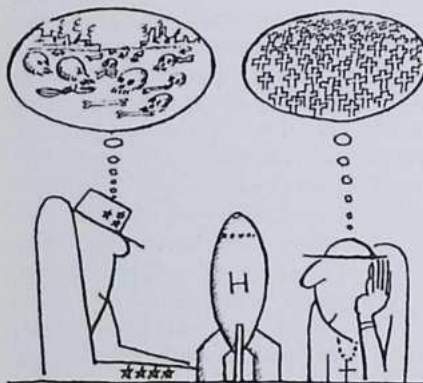
2. Ook zullen wij heel nuchter moeten

zien, dat het genoemde resultaat van 50 jaar Kerk en Vrede geheel in de *geschiedenis van Kerk en christendom* past. Steeds weer is men aan bepaalde, met Christus strijdende tradities gebonden geweest – kleine groepen hebben vaak getracht die fatale bindingen te doorbreken. Maar de macht van de status quo, de bestaande „orde”, de klassegebondenheid, is in de kerken en bij de christenen altijd en overal enorm sterk gebleken. Men weerde zich tegen een theologie, tegen een prediking, die radicaal andere, nieuwe, meer op Christus georiënteerde wegen wees. Totdat men eindelijk – vaak ten dele – wel toegeven moest: men vergelijke eens het Protestantse christendom uit de jaren 1918-1938, zoals het door Ben van Kaam in zijn „Parade der mannenbroeders” beschreven is, met het Protestantisme van 1974.

De huidige gebondenheid van de meerderheid der Nederlandse christenen aan de „gegeven orde” van neokapitalisme, nato-politiek en bewapening past helaas maar al te vanzelfsprekend in wat door de eeuwen heen zich in de geschiedenis van het christendom heeft afgespeeld.

3. Verder zullen wij ons moeten afvragen of onze *methode* niet moet veranderen. Natuurlijk hebben wij fouten gemaakt in het verleden. Waar lagen ze? Waar werden onnodige weerstanden en misverstanden opgeroepen? Er zijn nodige, onvermijdelijke weerstanden – het heil, dat het Evangelie bedoelt, is niet zonder ergernis – maar werd en wordt het verzet tegen Kerk en Vrede (het be-

wuste en het niet-bewuste verzet) nu opgeroepen door (om een paar termen van Barth over te nemen) de Gehalt of door de Gestalt van wat we zeiden? Over de methode van communicatie wordt veel geschreven – in allerlei onderzoek is men er druk mee bezig. Tussen haken: we zouden ook wel één en ander van Paulo Freire kunnen leren. Ik durf niet te zeggen, dat het met nieuwe methoden beslist beter zal gaan – maar in elk geval zullen we ten aanzien van de methode, terwille van de zaak waar het om gaat, uiterst attent moeten zijn.

4. In de vierde plaats zal een sterkere nadruk moeten vallen op de verbondenheid van *pacifisme, sociale revolutie* (allereerst tegen de status quo in eigen land), *geweldloze weerbaarheid*.

Een verantwoorde *analyse*, van de wereld-politieke situatie zal nooit mogen ontbreken – maar op dit punt heeft ons blad, hebben onze bijeenkomsten

en conferenties nooit achteraan gelopen.

Ook zal de *actie* en het méédoen aan bepaalde acties een sterk accent moeten krijgen. In onze samenleving mag je zo langzamerhand alles zeggen en laten drukken – maar met acties is dat anders. Het zou wel eens zo kunnen zijn, dat het enige dat nog indruk maakt niet artikelen, boeken en discussies zijn, maar activiteiten, nauwkeurig voorbereid en klaar voor een vervolg.

5. Tenslotte: wij zullen altijd *open* moeten blijven ten aanzien van onze tegenstanders en t.a.v. hen, die in een fase van ernstige bezinning verkeren. Daarmee zullen wij moeten rekenen in alles wat wij spreken (in preek, catechisatie, kring, gesprek), schrijven en doen. Punt 1 kan ons hier steeds opnieuw de weg wijzen. Niet zonder spanningen.

Toekomst

Het gaat om de toekomst van onze wereld.

Een nucleaire wereld is wel een bijzonder slechte erfenis die wij aan een jongere generatie, aan onze kinderen en kleinkinderen kunnen nalaten.

Daarom moet Kerk en Vrede ook na 50 jaar nog verdergaan.

En aan hen die zeggen: het is zo moeilijk, we moesten er maar mee ophouden, zou ik willen antwoorden: er zijn heel wat dingen waarover wij ons druk maken . . . en die het minder waard zijn.

Amsterdam, 6 okt. 1974

Kr. Strijd

ANNO 1974

't Was de bedoeling dat op deze plaats een artikeltje zou verschijnen over wat er de laatste 5 jaar door Kerk en Vrede gedaan en binnen Kerk en Vrede gebeurd is. Nu ben ik niet van plan daar helemaal niets over te zeggen, maar aan de andere kant heb ik ook geen zin er een soort lustrum-verslag van te maken. Een dorre opsomming van feiten over 5 jaar zou de leesbaarheid van dit stukje ook niet bevorderen. Bovendien zijn die feiten in grote lijnen te vinden in de jaarsverslagen over de laatste vier jaar en ook aan het schrijven van het jaarverslag over 1974 zal ik waarschijnlijk niet ont-

komen. Maar dat houdt u nog even te goed.

De vraagstelling was niet helemaal toevallig. Het geval wil dat ik nu ongeveer 5 jaar achter het bureau van de sekretaris van Kerk en Vrede zit; en dan moet je daar natuurlijk wel wat over kunnen zeggen respectievelijk schrijven. Zelf word ik meer geboeid door de vraag: waarom doe ik dat nou allemaal, dan door de vraag: wat doe ik nou allemaal. Al is het duidelijk dat het mooi meegenomen zou zijn, wanneer er enige samenhang bestaat als er tot beantwoor-

ding van deze vragen gekomen moet worden. Waarom ik met dit werk begonnen ben weet ik al nauwelijks meer. Ik had militaire dienst geweigerd, burgerdienst vervuld en was verder gegaan met m'n studie, maar had sterk de behoefte de ideeën, die ten grondslag lagen aan mijn dienstweigering wat meer concreet vorm te geven. De vraag of ik niet wat voor Kerk en Vrede kon doen was snel beantwoord. Daar zit je dan. Met het verstrijken der jaren ga je ontdekken wat een gekke club Kerk en Vrede eigenlijk is. Maar toch niet zó gek.

OVER DE AFGELOPEN VIJF JAREN

Dialektiek

Een van die vreemde woorden, waar je bij Kerk en Vrede bijna niet aan komt: dialektiek – het een tegenover het ander. Kerk en Vrede zit er vol mee. Niet dogmatisch, maar wel recht voor z'n raap. Publicerend, maar niet hakend naar publiciteit. Anticiperend, maar niet meehollend met alles wat modern, of liever gezegd „in” is. Polarisierend, maar niet om de polarisatie. Verzoening hoog in het vaandel, maar in de wetenschap hoe besmet dat woord is. Er is een veel gereder oor voor datgene wat Kerk en Vrede te zeggen heeft, maar in feite verandert er weinig en ook daar heeft men oog voor. Afzondering, maar midden in de maatschappij. Geïnspireerd door het evangelie, vaak naast de kerk. En dan nog de leeftijdsverschillen van de leden: zeer ouden naast veel jongeren (de middengroep ontbreekt goeddeels), maar wie op zoek ging naar een generatie-kloof heeft er nooit een gevonden. Eerder is het in Kerk en Vrede zo dat jongeren onder de indruk komen van het feit dat er tientallen jaren geleden mensen waren, die al met dezelfde problemen bezig waren; zoals ouderen zich gesterkt weten door de gedachte dat er jongeren zijn, die hun fakkel verder willen dragen.

Wanneer u nu denkt: dat is een lofzang op Kerk en Vrede, dan bent u waarschijnlijk een van die „typische” leden van die organisatie, want zij die dat niet zijn zullen hooguit versterkt worden in hun gedachte dat het inderdaad wel een gekke club is.

Kenterend tij

Ontegenzeggelijk is er wel wat aan het veranderen in onze samenleving. Toen ik tien jaar geleden een beroep deed op de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst was ik één van de 242, dat aantal is nu bijna vertienvoudigd. Toen ik voor het eerst samen met een militaire voorlichter op een school kwam praten, werd er met bewondering opgezien naar het uniform van de militair, een paar jaar later werd er voorzichtig boe geroepen naar de voorlichtende militair en kreeg ik applaus. In veel kerken kun je op het ogenblik rustig zeggen dat je pacifist bent en dat was in de tijd van Hugenholtz ook anders.

Niettemin ging en gaat de oorlog in Vietnam steeds door (de een ziet hier de oplossing nog beter voor zich dan de

ander) en er liggen ook nog steeds atoomkoppen opgeslagen in Nederland. Welke konklusies kunnen we daar nu uit trekken. Heeft het pacifisme zijn tanden verloren? Is de mentaliteit van het Nederlandse volk – daar werkten we toch aan – zo veranderd? Is de kerk weer op zoek naar God's woord onafhankelijk van datgene wat de toevallig (?) regerende overheid verlangt? Misschien is het allemaal een beetje waar, maar daar tegenover staat een groter-beetje niet waar.

Veel van de ontwikkelingen op dit moment staan in het teken van een voortschrijdende verindividualisering van onze samenleving. Tallozen zijn op zoek naar zich zelf. Op zich is dat een positief feit, want ondergaan als een machine-onderdeel is het meest heilloze dat een mens te wachten kan staan. Maar nog heillozer is het misschien om op te gaan in de wolken van het eigen zieleheil, de eigen personality, of de kopkleppen op te zetten en te zeggen: we gaan met zijn allen goed. Want zo goed gaan we helemaal niet: lees de krant en – koop dan toch maar die tv – en kijk naar het journaal. De problemen waar we met zijn allen voor staan zijn mondiale problemen. De hele wereld is er bij betrokken. En die problemen lossen we niet op door ons terug te trekken op een boerderijtje in Drenthe, zelfs niet door mooie theorieën te ontwikkelen over hoe het allemaal zou moeten. Die problemen kunnen alleen opgelost worden wanneer we bereid zijn de realiteit onder ogen te zien, er keihard aan te gaan werken; de leugens te ontmaskeren. Onder die leugens versta ik dan: te zeggen: we zijn tegen de atoombom (maar de atoomwapens blijven opgeslagen); te zeggen: we doen toch heel veel voor de ontwikkelingslanden (maar de kloof tussen arm en rijk wordt steeds groter); te zeggen: ik heb Christus in mijn leven ontdekt (maar er sterven dagelijks duizenden mensen van honger, er kunnen nog steeds nieuwe oorlogen uitbreken, de sociale voorzieningen in mijn land zullen mij een zorg zijn, terreur-daden zijn aan de orde van de dag, macht, positie en bezit spelen in mijn leven nog steeds een belangrijke rol, politiek heb ik nog steeds geen stelling gekozen).

Maar de kerken. . .

Inderdaad is er binnen de kerken de

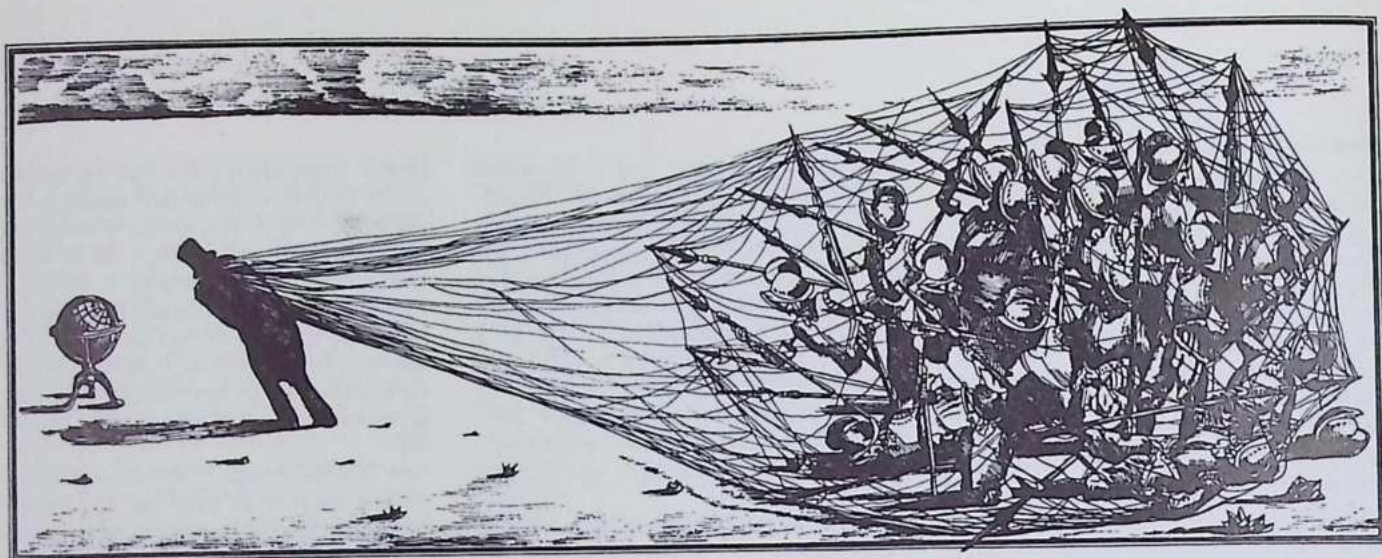
laatste (tientallen) jaren wel het een en ander veranderd in de stellingname. De ontwikkelingen binnen de Wereldraad van Kerken, maar ook b.v. in de Raad van Kerken in Nederland is hoopgevend. Al zien we daarnaast in ons eigen land b.v. ook het EO-symptoom. Misschien maken recente ontwikkelingen de noodzaak van het voortbestaan van Kerk en Vrede wel wat minder duidelijk.

Het Interkerkelijk Vredesberaad organiseert toch maar jaarlijks de Vredesweek. Ontegenzeggelijk, maar er schuilen tweërlei gevaren in. In de eerste plaats kan het IKV voor de Nederlandse kerken gaan dienen als het orgaan waar men de problemen op afschuift (en zo werkt dat ook een beetje). In de tweede plaats kan de Vredesweek gaan dienen als ekskuus om 51 weken lang de vrede de vrede te laten (en zo werkt dat ook een beetje, ondanks het IKV, dat steeds weer pogingen onderneemt de vredesweek te laten fungeren als startpunt voor activiteiten op een langere termijn). Kerk en Vrede kan daarentegen functioneren los van ieder krachtenspel binnen de kerken en gedurende het hele jaar. Een pijnlijke vraag blijft bestaan.

Doen we wel genoeg?

En ook die vraag kan beter negatief beantwoord worden. Om dat antwoord te geven hoef ik niet veel verder te kijken dan mijn eigen bureau. Dat ligt voortdurend vol met stencils, kranten, mededelingen, verzoeken, waar we de nodige aandacht aan zouden moeten geven. Met grote stelligheid kan van een aantal zaken voorspeld worden dat we er nooit aan toe zullen komen. Geen tijd, te weinig mensen.

Wanneer we de zaken waarmee Kerk en Vrede op dit moment bezig is, laat ik alleen de belangrijkste noemen: vredes-theologie, hoe bouwen we de kerken om tot vredeskerken, dienstweigingszaken, Vietnam, Latijns Amerika, Afrika, het uitgeven van een maandblad, verzorgen van andere publikaties, verzorgen van de leden - en abonnementsadministratie, wervende activiteiten, reageren op activiteiten van anderen, naar behoren zouden willen behartigen, zijn daarvoor alleen al 5 of 6 fulltimers nodig. Op dit moment zijn er in het totaal nog geen 2. Dat betekent in de praktijk dat er alleen al veel tijd „verloren” gaat aan het stellen van de prioriteiten.

Soms droom ik van erfenissen van enkele tonnen, waardoor we dan eindelijk allerlei plannen zouden gaan kunnen verwezenlijken. Een groot kantoor, een goede bibliotheek, duidelijk opgesplitste taken, met voldoende mankracht op plaatselijk nivo, mogelijkheid om groepen mensen te ontvangen en te begeleiden, en dankzij dat alles veel nieuwe leden. Misschien is het beter als die droom maar een droom blijft. Hoe groot zou de verleiding worden om de organisatie om wille van de organisatie in stand te houden?

Kerk en Vrede en de toekomst

Wanneer ik denk aan de toekomst van Kerk en Vrede, hoop ik in de eerste plaats dat Kerk en Vrede een beetje zichzelf zal blijven. Reële gevaren schuilen enerzijds in het verzanden in betweterigheid en anderzijds in het verwateren in principeloosheid. Met die betweterigheid bedoel ik dan: altijd het nog warere geloof willen hebben; als iemand het op negen van de tien punten die je genoemd hebt met je eens is, zolang door blijven praten over het tiende punt dat aan de eerste negen niet gewerkt kan worden. Onder principeloosheid versta ik dingen mooi vinden omdat ze nieuw zijn of je laten imponeren door andermans haalbaarheidstheorieën en nog een heleboel andere zaken, die afleiden van het werkelijke doel dat gesteld werd. Kerk en Vrede heeft deze gevaren in de eerste vijftig jaar van haar bestaan aardig weten te trotseren.

Maar er zijn nog andere gevaren. Een niet gering aantal leden van Kerk en Vrede heeft het geloof in „de kerken” verloren, omdat het instituten van deze wereld zijn geworden, of omdat ze het evangelie versjacheren aan de hoogste

bieder, of omdat ze een taal spreken, die al lang niet meer van deze wereld is. Maar al te gemakkelijk zou daaruit de konklusie getrokken kunnen worden: Laten we maar voor ons zelf beginnen. Dat zou misschien wel „mooi” en misschien ook wel gezellig zijn. Toch zou het in hoge mate voorbij gaan aan het feit dat het evangelie voor alle mensen is en dat iedere afzondering die gedachte doorbreekt.

Daarnaast is het zo dat leden van Kerk en Vrede zichzelf geplaatst zien in een stuk politieke realiteit. Etiese begin-selen zijn alleen maar begin-selen, je moet er verder mee. Ze moeten nog handen en voeten krijgen, ze moeten waar gemaakt worden in ons samen-leven. En wanneer we praten over onze manier van samen-leven praten we over politiek. Is het niet zo dat de beginselen van Kerk en Vrede een eigen politiek waard zouden zijn? Ongetwijfeld is dat het geval in de Nederlandse kontekst, want daar bestaat dagelijks behoefte aan nieuwe politieke partijen. Maar dat is nu juist een reden om die weg nooit in te slaan. Er zijn waarachtig genoeg partijen in Nederland, die de moeite waard zijn om daarin te werken met de eigen ideeën.

Het laatste gevaar dat ik wil noemen, is het gevaar van de massabeweging. Voor mij mag Kerk en Vrede enkele honderdduizenden leden krijgen. Maar dan wel mensen, die staan voor hun zaak en de konsekwenties hebben overzien en niet met gemakkelijke en gladde slogans (iedereen wil toch vrede) voor de zaak zijn gewonnen.

Centraal stond voor Kerk en Vrede door de jaren heen: de strijd tegen het

geweld, dat enerzijds mensen oonteed, anderzijds hen tot beesten maakt. Niet ten onrechte was daarbij het oorlogsgeweld nummer 1. Maar oorlogsgeweld is geen zaak die zo maar op zichzelf staat. Ook daar is steeds oog voor geweest. Het geweld ligt diep verankerd in de structuren van onze samenleving. We zijn er mee groot gebracht, hoe zouden we er geen gebruik van maken, hoe zouden we er niet de dupe van worden? De laatste jaren hebben we geleerd de verschillende soorten geweld ook verschillende namen te geven. Geweld-tegengeweld, structureel geweld, institutioneel geweld, noem maar op. Dat wil wel eens verhelderend zijn bij discussies. Het kan ook geweldig vervangend werken.

Wordt eigenlijk niet steeds gesuggereerd dat het ene geweld beter is dan het andere? Dat opent de heilloze weg naar het goedpraten van geweld: de rechtvaardige oorlog, de rechtvaardige revolutie, de rechtvaardige terroristen. In de eskalatie van het geweld is er geen plaats meer voor fijne nuances. De vindigheid van de mens legt een steeds grotere vernietigingskracht in steeds meer handen. De rijen slachtoffers zijn eindeloos, de rijen helden iets minder. Maar de helden van vandaag zijn de slachtoffers van morgen.

Ik denk dat de geweldsproblematiek centraal zal blijven staan bij het werk van Kerk en Vrede van morgen en overmorgen. In steeds nieuwe vormen zal het op ons afkomen. Kerk en Vrede zal daarbij de taak hebben midden in de kerk en midden in de samenleving te staan als een levend stukje geweten. Ik hoop dat we het waar kunnen maken en niet met woorden alleen.

Hans Lourens

PROGRAMMA JUBILEUMDAG

16 november 1974 wordt in de Johanneskerk te Amersfoort even stil gestaan bij het feit dat Kerk en Vrede 50 jaar bestaat.
Geen feestgedruis. Wel een aantal zaken die de moeite waard zijn.

PROGRAMMA:

- 10.00-10.45 aankomst, koffie, muziek
- 10.45 opening door Kerk en Vrede-voorzitter Wilfried de Pree.
- 11.00 Tob de Bordes brengt het stuk Biedermann.
gelegenheid tot discussie.
- 12.45-14.15 Pauze activiteiten:
- boekenstands
- muziek
- lunchen
- „buiten gebeuren”
- gezellig samen praten
- 13.30 - officiële aanbieding van de publikatie van de theologiese werkgroep van Kerk en Vrede: „De BIJBEL is GEWELDig”.
- 14.30-16.15 FORUM over PACIFISME
Is pacifisme zo utopies? Is geweldloosheid een blok aan het been of een wind in de rug op de weg naar een nieuwe samenleving? Deze en andere vragen komen aan de orde tijdens dit forum, dat een aanzet tot dialoog wil zijn tussen vertegenwoordigers van „de kerken”, „de christendemokratische politiek”, „radikale actiegroepen” en „het pacifisme” (wanneer we het zo globaal aan mogen duiden).
- Forum voorzitter: dr. H. J. Adriaanse (docent godsdienstfilosofie), leden: prof. dr. H. A. M. Fiolet (sekretaris van de Raad van Kerken in Nederland), Dr. M. H. von Meyenfeldt (gedeputeerde voor het oorlogsvraagstuk in de Gereformeerde Kerken), dr. W. J. Schuyt (lid van de Eerste Kamer voor de KVP), dr. G. H. ter Schegget (docent ethiek aan de akademie De Horst), dr. J. Caminada (priester-arbeider) en prof. dr. J. de Graaf (hoogleraar ethiek, oud-voorzitter van Kerk en Vrede).
- 16.15 Afsluiting van het officiële gedeelte.
Gelegenheid tot voortzetting van de discussie in kleine groepjes. Koffie. Gelegenheid voor informele gesprekken.
- 17.30 Sluiting van het kerkgebouw.

OPGEVEN

Natuurlijk wilt u er ook bij zijn. En dat kan, maar het is wel fijn als u even laat weten dat u komt. Dan wordt er pas echt op u gerekend.

Als u dit leest is het al te laat om u nog per giro op te geven. Maar wanneer u ons een briefkaartje schrijft of even opbelt ontvangt u de noodzakelijke verdere informatie voor deze dag. U kunt dan op 16 november betalen, of intussen alsnog het bedrag gireren. Maar gebruikt u de girostorting niet meer als een manier om u aan te melden!

Er is koffie, er zijn broodjes, er is soep, en we rekenen op een boel fijne mensen.

Toegangsprijs voor deze dag: f 8,— (inklusief koffie en lunch) of f 5,— (zonder de lunch).

RONDOM HET JUBILEUM

Regionale bijeenkomsten zijn als dit nummer verschijnt gehouden te Arnhem, Deventer, Zwolle en Groningen. Voor de komende weken staan nog vergaderingen op het programma te

- Eindhoven op 23 oktober
- Den Haag op 24 oktober
- Leeuwarden op 25 oktober
- Utrecht op 26 oktober
- Amsterdam op 2 november.

Wie aan deze bijeenkomsten wil deelnemen kan zich opgeven bij het bureau van Kerk en Vrede of rechtstreeks aan mij.

H. J. Zeldenrust, studierekretaris
Duizenschoonstraat 47
Uden (N.B.)
tel. 04132-62636.

BIJZONDERE KERKDIENTEN

In november worden een aantal kerkdiensten georganiseerd die in verband staan met het 50-jarig bestaan van Kerk en Vrede. Wij noemen de volgende:

- 10 november, 10.30 uur, radiokerkdienst van het IKOR vanuit Purmerend. Voorgangers: ds. Oskamp (liturg) en Prof. K. Strijd.
- 17 november, 10.00 uur, kerkdienst in het Hervormd Wijkcentrum Van Vlotenlaan (Zwolle Buurt) te Deventer. Voorganger Prof. J. de Graaf.
- 17 november, 19.00 uur, herdenkingsdienst in de Westerkerk, Prinsengracht 281 te Amsterdam. Onder verantwoordelijkheid van de Centrale Kerkeraad te Amsterdam. Georganiseerd door Kerk en Vrede.

IPVO VRAAGT MEDEWERKERS

De werkgroepen van de serie „In Plaats van Oorlog”, dat zijn onregelmatig verschijnende brochures met populair-wetenschappelijke kritiek op militaire defensie, vraagt om medewerkers. In voorbereiding zijn een nummer over Revolutionair Geweld en een nummer over Macht. Het Suriname-nummer verschijnt nog dit jaar als dokumentatiemap bij DIC, Amersfoort.

Medewerking komt neer op organisaties en/of redactioneel werk in teamverband. Vooral voor het nummer over revolutionair geweld worden nog medewerkers gezocht; het is slechts ten dele gereed. Voor dit laatste kan men rechtstreeks contact opnemen met Toine van Teeffelen, Zilverberg 48 kr. 17, tel. 27 64 71, Amsterdam. Inlichtingen ook bij Ernst Stern, Pr. Hendriklaan 21, Amsterdam tel. 73 68 69.

PACIFISME? HOE BEDOELT U?

Voor dit jubileumnummer hebben we een aantal „bekende Nederlanders” gevraagd in kort bestek te reageren op de vraag: „Wat verstaat u onder pacifisme en wat is uw standpunt ten aanzien van (het) pacifisme?”

De Nederlanders die we deze vraag voorlegden waren afkomstig uit heel verschillende kring. We hebben daarbij gedacht aan kerk, politiek, actiegroepen en wetenschap. Niet van iedereen ontvingen we een reactie en sommige reacties waren negatief (voorbereidingstijd te kort/geen tijd/ik zou meer ruimte nodig hebben e.d.).

Gelukkig waren er ook de positieve reacties, die te vinden zijn in de onderstaande bijdragen, waarin U van een aantal mensen hun kijk op (het) pacifisme vindt. Uiteraard zit er best wat discussiestof in. En waarschijnlijk zullen een aantal uitgangspunten en stellingnames ook weer naar voren gebracht worden op 16 november, wanneer in het kader van het 50-jarig bestaan van Kerk en Vrede er een forumdiskussie over „Pacifisme” zal plaats vinden in de Johanneskerk te Amersfoort. Het leek ons niet nodig, zelfs niet gewenst, op deze plaats commentaar te leveren op de verschillende bijdragen.

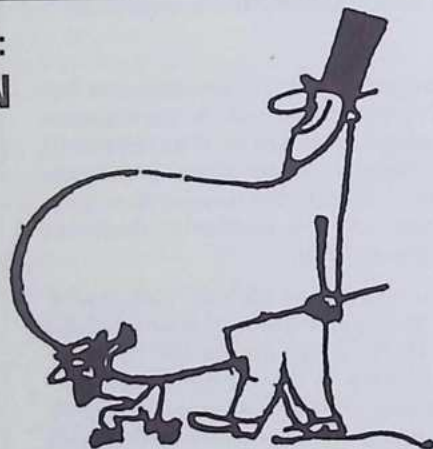
N.K.V.-VOORZITTER W. J. L. SPIT: NIET MEE UIT DE VOETEN

Uit de wijze waarop de aan mij voorgelegde vraag gesteld is, spreekt het besef dat het begrip „pacifisme” in meer dan één betekenis gehanteerd wordt. In mijn antwoord zou ik willen uitgaan van de betekenis die, naar mijn indruk, veel pacifisten zelf aan hun streven geven, n.l.: het uitbannen van het gebruik van elke vorm van geweld onder alle omstandigheden.

Als uiteindelijk vredesideaal en als beweging die dit ideaal telkens opnieuw in de herinnering van de mensen oproept, acht ik het pacifisme een onmisbare faktor in het werk ten dienste van de vrede. Maar in de praktijk van alledag kan ik er noch persoonlijk noch als man van de vakbeweging mee uit de voeten.

Er zijn omstandigheden in het leven waarin dezelfde menselijke waardigheid waardoor het pacifisme zich gemotiveerd weet, naar mijn overtuiging zelfs kan vragen om het gebruik van geweld: als het laatste middel waarmee mensen een situatie die hun geweld aandoet trachten te doorbreken. Men kan hierbij denken aan een heroïsche uitbraakpoging van mensen in een concentratiekamp, maar ook aan bevrijdingsakties van uitgebuide en onderdrukte mensen, die slachtoffer zijn van het geweld dat in sociaal-ekonomische structuren schuilgaat.

Geweldloos blijven of geweldloosheid vragen zou in deze omstandigheden zelfs kunnen indruisen tegen de waarde

van liefde en rechtvaardigheid, waarvan ik mij als christen gehouden voel. Ook de vakbeweging schuwt, waar het nodig en gerechtvaardigd is, het middel van de strijd niet. Het mag daarbij nooit om de strijd zelf gaan, maar om het doel naderbij te brengen waarvoor zij staat: een menswaardige leef- en werksituatie voor de werknemers.

De gestelde vraag nadrukkelijk op het probleem van oorlog en vrede betrekend, meen ik te mogen stellen dat een vakbeweging die haar werk goed doet, op zeer effectieve wijze bijdraagt aan het bewerken en in stand houden van de vrede. Ik zou althans niet één oorlog kunnen noemen waarbij de sociaal-ekonomische problematiek niet een van de factoren, vaak zelfs de doorslaggevende, was en is die aanleiding hebben gegeven tot het uitbreken ervan.

Een vakbeweging die in staat is actief te bouwen aan de sociale vrede, bouwt daarmee aan dé vrede.

PAX CHRISTI-SEKRETARIS C. TER MAAT:

DOOR DE EELTLAAG VAN DE GEWENNING HEEN PRIKKEN

De vraag lijkt overbodig. Pacifisme is immers een goede zaak. Wie is er niet voor de vrede en wie zou niet bereid zijn geweldloosheid te prefereren boven geweld?

Toch schijnt pacifisme bij velen over te komen als een beladen woord. Het wordt dikwijls vereenzelvigd met naïef idealisme, soms ook ervaren als een ondermijning voor onze „veiligheid”.

De recente debatten rond de defensienota hebben nog eens bevestigd hoe de „veiligheid van het bestaan” wordt gezien. Eigenlijk is de grondvraag om welke „veiligheid” het hierbij gaat, nauwelijks gesteld. Hoe komt het dat de publieke opinie hierop vrijwel niet reageert? Het lijkt wel dat het gewenningsproces aan de bewapeningswedloop zo verankerd is in onze houding, dat we ons zelfs de vraag niet meer stellen of we in deze fatale molen zijn terecht gekomen; laat staan dat we naar mogelijkheden zouden zoeken om ons los te maken van deze spiraalwerking.

Deze vragen kunnen we betrekken op het vredeswerk in het algemeen. Het zal niet toevallig zijn dat de Hoofdluchtmaakt-predikant bij de kerkdienst ter gelegenheid van de laatste vredesweek, in de Kloosterkerk in Den Haag, sprak over een „allergie” voor de Vredeskrant en voor de mensen die daarachter zitten. Vredeswerk komt soms over als een betweterij, een drammerig opleggen van een bepaalde visie, zelfs als een aantasting van onze weerbaarheid tegen dreigende gevaren voor onze vrijheid en „veiligheid van het bestaan”.

Als deze communicatie-problemen en weerstanden al moeten worden gekonstateerd bij de presentatie van een Vredesweek, die toch weinig schokkende of luidruchtige activiteiten verkondigt, hoe veel moeilijker zal het dan gesteld zijn met de bereidheid van een breder publiek om zich te laten winnen voor een veel radikaler aanpak, als het pacifisme.

Ik denk dat we veel meer aandacht zullen moeten gaan besteden aan de beeldvorming van datgene wat wij voorstaan: hoe komen deze beginselen bij anderen over? Daarmee zal gepaard kunnen gaan een verduidelijking van het begrip „pacifisme” (principeel, onvoorwaardelijk, situatiegebonden, selektief?). Maar ook een bestudering van de preventieve mogelijkheden tot vermindering van oorlogskansen.

Bij civilian defense zal het niet primair gaan om het leren van geweldloze technieken die gehanteerd kunnen worden bij een eventuele Russische bezetting. Als we van de mogelijkheid van het uitbreken van een militair Oost-West kon-

flikt zouden uitgaan, lijkt het niet zo waarschijnlijk dat we een situatie van 1940-45 zouden terugkrijgen, gezien het bestaan van nucleaire en andere massale vernietigingswapens.

Voor alles zullen we echter moeten proberen de werkelijkheid van de situatie waarin we verzeild zijn geraakt, zichtbaar en voelbaar te maken. Dat veronderstelt het vermogen door de eeltlaag van de gewenning aan deze situatie heen te prikken. Hiermee een begin te maken lijkt me een uitdaging voor alle vredesbewegingen en een eerste voorwaarde voor een uitzuivering van de beeldvorming rond „pacifisme”.

POLEMoloog B. V. A. RÖLING:

TE GOED VOOR ONZE WERELD

Onder pacifisme versta ik de opvatting en houding, die de vrede in de wereld wil bereiken zonder daarbij gebruik te maken van militaire macht en de dreiging met militair geweld. Niet de grote waarde toegekend aan de vrede, maar de methode om die vrede te bereiken, onderscheidt de pacifist van anderen die ook actief zijn in dienst van de vredesbehartiging. Het anti-militaire is wezenlijk, lijkt mij, voor de pacifistische levenshouding, men heeft onoverkomelijke bezwaren tegen het geweld, tegen het doden. Ethische bezwaren. Pacifisme is voor mij een ethische levenshouding van indrukwekkend gehalte, gegrond op een tot de kern gaande interpretatie van het evangelie, of een diepgaande beleving van het humanistisch levensbesef. Vandaar mijn groot respect voor de pacifistische houding, mijn eerbied voor het geweten dat verbiedt om „dienst te nemen”. Te gemakkelijk wordt vaak de dreiging met doden en vernielen als middel van vredeshandhaving aanvaard. De wijze van de huidige vredeshandhaving tussen de blokken: het „evenwicht der verschrikking” waarbij men wederzijds de vernietiging van de grote steden in het vooruitzicht stelt in geval van nucleaire aanval – en in de SALT-verdragen de voorwaarden verzekert, dat de capaciteit tot die genocide niet zal verloren gaan – is ronduit immoreel te noemen, en in strijd met fundamentele beginselen van traditioneel oorlogsrecht.

Mijn bezwaren tegen het pacifisme zou men plemologische bezwaren kunnen noemen: dat het te goed is voor onze wereld. Mijn bezwaren berusten op het inzicht, dat de pacifistische houding niet in staat is om de vrede te handhaven in de bestaande wereldstructuur,

gezien de aard van de mensen, gezien ook hun diepgaand verschil in belangen (b.v. tussen de arme en rijke landen), gezien de mede daarop berustende diepgaande verschillen in opvatting over wat de gerechtigheid in de wereld eist, gezien de overwegend bestaande houding bereid te zijn om het leven in de waagschaal te stellen „om der gerechtigheid wille” (zoals het destijds voor het Amerikaanse volk werd geformuleerd: „with firmness in the right, as God gives us to see the right”).

Mijn bezwaar tegen het pacifisme berust op het tragische inzicht, dat de ethische houding van geweldloosheid niet in staat is om de vrede te waarborgen. En als dat inzicht gepaard gaat met de overtuiging, dat bij een Derde Wereldoorlog, waarheen de wereld op weg is, het gawe voortbestaan van de mensheid op het spel staat – als vredeshandhaving een kwestie van „survival” betekent – dan geldt voor mij het „primum vivere, deinde philosophari”: de aanvaarding van de moreel-aanvechtbare bereidheid om door dreiging met geweld het geweld te beteugelen. In de menselijke natuur ligt goed en kwaad naast en door elkander. Macht, inclusief militaire macht is voorlopig onmisbaar ter bescherming tegen „het kwaad” van de ander. Het dilemma is, dat die macht ook instrument kan worden van het eigen kwaad. Vandaar de noodzaak van de matiging in de machtsvorming, de noodzaak van de beperking van militaire bewapening. Gezien die noodzaak lijkt de wereld een gekkenhuis, met een overbewapening die slechts door een waan-zin kan worden verklaard. In de strijd tegen die overbewapening vinden zich pacifisten en polemologen.

SJALOOM-MEDEWERKER PIET RECKMAN:

DE WERKELIJKHEID GEEN GEWELD AAN DOEN

In de ruiker van ware en bedachte verhalen rond de figuur van Albert Schweitzer komt ook het volgende voor. Iemand vroeg hem eens wat hij dacht van de Europese beschaving, zo ongeveer als de redactie van M. C. vraagt over het pacifisme. Schweitzer moet geantwoord hebben: „een prachtig idee; laten we er onmiddellijk mee beginnen”. Waar gebeurd of niet, ik neem het antwoord voor mijn rekening wat betreft het begrip pacifisme. En tot verdere „teologische” versteviging van de materiële manier waarop ik naar pacifisme zou willen kijken onderlijn ik ook nog graag Karl Barth's reactie op de vraag die hem gesteld werd over hoe hij tegenover het verschijnsel oorlog stond, te weten: „welke oorlog bedoelt U?”.

Met andere woorden: onze wereld barst uit haar voegen van het geweld. Fysiek geweld in oorlog, marteling, foltering, ontvoering, gijzeling. Chemies geweld in vergiftiging, milieu-verpesting. Economies geweld in de steeds omvangrijker en techno-

F. BOERWINKEL, OUD-DIREKTEUR AKADEMIE DE HORST: PARTIJEN TOT ELKAAR BRENGEN

logieser uitbuiting, en waarlijk niet alleen van de Derde Wereld. Sociaal-psychologies geweld in de technieken van misleiding, reclame, konditionering. Ik acht me in het bestek van dit artikel ontslagen van de plicht het aangeduide geweld nader te documenteren. Wie de werkelijkheid geen geweld wil aandoen (en dat is de materialistische aard van pacifisme) neemt konstant dit geweld waar en ervaart het ook.

De vraag is dus wat we met dat geweld moeten. In de ontwikkeling die velen met mij hebben doorgemaakt de laatste jaren is karakteristiek de „bekerling” van idealisties-pacifisme naar materialisties-pacifisme. Daarmee bedoel ik in concreto dat wie de les van Chili heeft willen leren, veranderingen in zijn ideeënwereldje heeft kunnen konstateren: ik zal niet langer pleiten voor dienstweigering, maar voor kritiese, oppositionele dienstdeelneming. Je geweten onbelast laten – door niet mee te doen – is het juist belasten (met b.v. de mogelijkheid van het optreden van een fascistiese junta). Weer anders gezegd: om het geweld de wereld uit te krijgen ben ik gedwongen tot participatie in die gewelddadige wereld, mijn positie bewust te maken en te kiezen voor de slachtoffers van dat geweld: voor de arm gemaakte volkeren, voor de uitgebuite arbeiders, voor de vervreemde konsumenten, voor de gevangen, de gefolterden. Door die keus roep ik heel het voorgeweld van de CIA en de hele duivelse troep over me af. Geweld komt altijd van rechts. Het onthult zichzelf als de parlementaire democratie niet meer de heersende macht dient (zie Chili). Willen we dat geweld de wereld uit helpen dan moeten we vechten met alle middelen die ons ten dienste staan – en die ook in hun middel zijn iets laten zien van de doeleinden waarop ze gericht zijn; humanisering van onze wereld.

Ik zie dus geen mogelijkheden meer – en dat is voor mij de geschiedenis van het pacifisme – om tegen alle geweld te zijn zonder socialist te zijn; ik vind het een leugen om tegen geweld te zijn en het kapitalisme niet te bestrijden. Wie tegen geweld is bouwe zijn tegengeweld op, in solidaire organisatie met alle verdrukten, uitgebuiten, vervreemden.

Wat mijn standpunt is ten aanzien van het pacifisme kan ik niet zeggen. Er zijn nl. vele soorten pacifisme. Tegen sommige daarvan zeg ik hartgrondig nee. Voor andere heb ik diep respect. Daarom is het goed dat eerst wordt gevraagd: wat verstaat U onder pacifisme?

Laat ik beginnen met te zeggen wat ik er niet onder versta. Onlangs hoorde ik iemand zeggen: „Mijn zoons houden niet van dat militair gedoe”. Ze meenden dat ze daardoor al wel aardige pacifisten waren. Ik dacht dat dit nog weinig met echt pacifisme te maken had. Een ander meende dat geweld altijd en onder alle omstandigheden te veroordelen was. Ook dat vind ik nog geen pacifisme.

Weer een ander wilde geweld alleen in dienst van de revolutie en weigerde daarom dienst in het huidige leger. Hoezeer ik hier in bepaalde situaties begrip voor kan hebben – toch acht ik ook dit geen pacifisme.

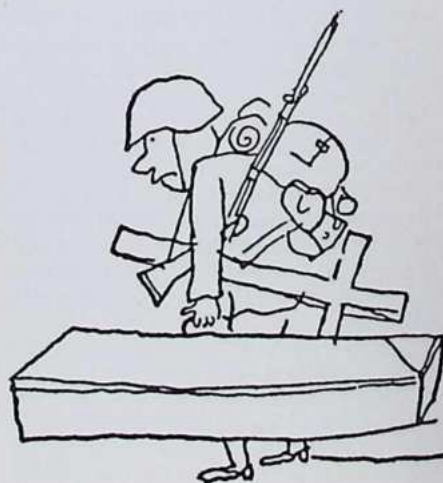
Dat dienstweigering uit vrees voor het eigen hachje met pacifisme al heel weinig te maken heeft, behoeft nauwelijks betoog. Evenmin als verzet tegen bewapening „omdat het zoveel geld kost” op zichzelf al pacifisme zou zijn. Of afwijzing van kernwapenen omdat die alleen nog maar tot zelfmoord van het menselijk geslacht leiden. Dit is meer een kwestie van gezond verstand, zeker toe te juichen, maar, dacht ik, nog geen pacifisme.

Na al deze doorstrepingen moet ik nu wel proberen te zeggen wat ik dan wel pacifisme noem (waarmee niet gezegd is dat dit dan ook de omschrijving zou zijn).

In de Bergrede komt als zevende zalig-

spreking voor: *Beati pacifici* – gelukkig de vrede-stichters of vredemakers (grieks *eirēnopoioi*), want zij zullen zonen van God genoemd worden. Ik denk dat een echte pacifist, een echte vredemaker, een man of vrouw is, die met inzet van eigen leven, elkaar bestrijdende partijen tot elkaar wil brengen in het klein en in het groot. Ik kan me geen pacifist denken, die niet in beide dimensies, zowel in de mikro- als in de makroverhoudingen zijn werk doet: ethiek is een en ondeelbaar. Geweldloze weerbaarheid kan hierin een groot middel zijn. Maar zonder liefde voor de ander, zonder de ander werkelijk te willen winnen, kan ook geweldloosheid alleen maar een klinkend cymbaal en een luidende schel zijn. Zoals het ook mogelijk is dat in een bepaalde situatie de liefde het gebruiken van geweld niet uitsluit. Wie daarin een vrijbrief ziet voor het huidige oorlogsbedrijf, heeft m'n woorden, bewust of onbewust, verdraaid.

Tenslotte geloof ik, dat de ernst van de situatie in de wereld – waarin het maken van atoombommen al mogelijk is voor elke criminele groep – ons ertoe brengt om, voorzover het maar enigszins in ons vermogen ligt, ernst te maken met: overwin het kwade door het goede. Het kwade kan nl. nauwelijks nog „ingedamd” worden. De enige weg is: het te overwinnen. Met als achtergrond de zekerheid dat het kwade in principe overwonnen is, kunnen en mogen we ons concentreren op een in praktijk brengen van de Bergrede. Het slot van Mattheus 7 laat trouwens zien, wat er zal gebeuren als we dit, onder welk vroom voorwendsel dan ook, niet zouden doen: ineenstorting en weggevaagd worden.

WAPENHANDEL

25

HET TERRORISME

Het toepassen van geweld door betrekkelijk kleine groepen van rebellen (de zogenaamde terroristen), trekt niet alleen steeds meer de aandacht, het wekt ook veel weerzin. De overvallen, de aanslagen, de berovingen van banken, het gevangen nemen van gijzelaars en hun eventuele „terechstelling” zijn aan de orde van de dag, als men zich rekenschap geeft van de daden van Japanners, Filipino's, Palestijnen, Basken, Ieren en de vele Latijns-amerikanen die bij een guerrilla zijn betrokken. Het verschijnen in West-Duitsland van de Baader-Meinhof-Gruppe veroorzaakte zelfs bij de overheidsorganen een paniek. Nu zijn het geenszins overwegend sociaal-revolutionaire groepen, die geweld gebruiken: de bomaanslagen en politieke moorden van fascistten (bijvoorbeeld in Italië, Spanje en Portugal, in Zuidelijk-Afrika en vooral ook in Midden- en Zuid-Amerika) lokken op hun beurt weer uit tot linkse daden van wraak . . . of verdediging. Maar dat alles bevestigt de indruk, dat in de politiek het geweld in omvang toeneemt.

Nu is het merkwaardig dat er veel minder opwinding ontstaat over de afzichtelijke bewapening van staten, en dat terreurdaden van regeringen geringere emoties plegen te wekken. Niettemin kan door de ontketening van het staatsgeweld het aantal onschuldige slachtoffers, in plaats van enkelen of tientallen, in de miljoenen lopen. De nog conventionele oorlog in Vietnam heeft zelfs na de zogenaamde wapenstilstand van januari 1973 nog weer honderdduizend mensen het leven gekost; de fascistische terreur in Chili vrij zeker 35.000. De bewogenheid daarover is niet te vergelijken met de hartstochten, die werden gewekt in verband met de bezetting van de Franse ambassade in Den Haag door leden van een Japans „rode leger”, dat (met succes) een in Parijs gearresteerde geestverwant aldus wilde vrij krijgen. En wie blijken er diep en hevig ontroerd over de massale vervaardiging van kernwapens of van raketten en vliegtuigen die ze moeten vervoeren?

Nu is de massa natuurlijk wel historisch belast. We zijn opgevoed in een samenleving, waarin sinds eeuwen de oorlog en de wapenproductie „ingebouwd” zijn in de cultuur, een onderdeel zijn van civilisatie. Men is vertrouwd met

drieërlei aanwending van dit geweld: om het vaderland te verdedigen of te vergroten; om opstanden en revoluties neer te slaan; om afhankelijke gebieden te veroveren of te behouden. Men heeft echter geleerd vijandig te staan tegenover het „privé-geweld”. En psychologisch heeft men dat kunnen verklaren: een massa ontwikkelt door middel van collectief en gesanctioneerd geweld een groot machtsbewustzijn, dat de „stem van het geweten” naar de achtergrond dringt en dat toestaat, straffeloos barbaarsheden te bedrijven. De opstandeling echter, die onwettig handelt, is onbeschermd. Zijn geweldsdaden zijn misdaden. En daarbij komt dan dat in een guerilla vaak de met politieke theorieën gemotiveerde handelingen (bankovervallen, ontvoeringen, het neerschieten van mensen) niet zijn te onderscheiden van criminele aanslagen. Waarbij men nog kan voegen dat de zin van het optreden, de noodzaak of doeltreffendheid daarvan bijna iedereen ontgaat (zoals in het geval van de Baader-Meinhof-Gruppe) binnen een democratische staat.

Indien men zich echter op het standpunt stelt van de wettigheid en de zedelijke rechtvaardiging van het staatsgeweld kan men niet verwachten dat individuele geweldsdaden uitblijven. Toen aan het einde van de vorige eeuw een aantal politieke aanslagen werd gepleegd door wanhopigen, die zich beriepen op anarchistische theorieën (wat nu zelden meer gebeurt, al noemt de overheid alle terroristen graag anarchistten!) wees de psycholoog Cesare Lombroso op de gevolgen van de verheerlijking van oorlogshelden zoals Napoleon en zijn soldaten. Hij kende nog geen televisieprogramma's, geen bewonderde schotvaste cowboy's, en evenmin de massale verbreiding van tafereelen van sadisme en mishandeling, tot zelfs in de seksuele verhoudingen. Nu heeft Lombroso weinig waarde meer als psycholoog, maar het overdenken waard zijn deze woorden: „In een samenleving die zodanig door een sfeer van geweld is omgeven als de onze, kan men zich niet verwonderen als de verruwing van tijd tot tijd onder storm en bliksem tot uitbarsting komt. Men kan niet ongestraft het geweld vergodelijken, ook als men slechts aan een zeer bepaalde soort van zian toepassing

denkt. Vroeg of laat gaat het evangelie van het geweld van de ene partij op de andere over.”

De maatschappij zelf kweekt en verwekt inderdaad een mentaliteit, die gemakkelijk overgaat tot het aantasten van een andermans leven. Wie zich beroept op zijn eigen verantwoordelijkheid en zijn geweten, om te weigeren opgeleid te worden voor het militaire bedrijf, wordt zelfs gestraft. Het recht op geweldloosheid wordt dus niet erkend. Ook niet de aanspraak op eenzijdige ontwapening. Daarbij komt dat vele vormen van individuele geweldpleging geboren zijn uit onmacht om een situatie te veranderen, die als ondraaglijk wordt ondervonden. Vandaar dat zoveel „terroristen” – ter onderscheiding van de folteraars in dienst van een staatsregime – potentiële zelfmoordenaars zijn: ze hebben in feite al afgerekend met het leven. Deze „neurose” wordt mede gekweekt door een maatschappij of staat, die wanhoop veroorzaakt.

In een burgerlijk-democratische maatschappij kan men het gewelddadige politieke verzet van enkelingen zelden rechtvaardigen. Het bevordert noch hervormingen, noch omwentelingen. Gijzelaars zijn ook vaak willekeurig gevangen genomen burgers, die persoonlijk niet schuldig zijn aan enig misdrijf tegen de menselijkheid. Maar iedere verdediger van de bestaande samenle-

Eenmaal noemde men onze eeuw „de eeuw der techniek”. Het was in de tijd dat de techniek nog niet zoveel kwaad had gesticht. Later sprak men van „de eeuw van het kind”. Maar dat was toch nog in de zoveel vriendelijker dagen van voor de eerste wereldoorlog. En nu? Moeten wij spreken van „de eeuw der onwaarschijnlijkheid”? We praten dikwijls dierbaar altruïstisch maar we spelen met menselevens. Het meest onbeschaamde dat ik hierover las is wel, dat er in Laos een luchtvaartmaatschappij is die u voor f 1700,— een „uitstapje” (zo noemen ze dat) biedt naar de slagvelden in de omgeving „die nog steeds zijn bedekt met skeletten en uitgebrande tanks”. En ondanks alle uitspraken van „geleerde” criminologen leven we in een doorlopende bedreiging van toenemend geweld. Een desbetreffend onderzoek heeft uitgewezen, dat meer dan de helft van de nederlandse bevolking zich niet veilig voelt. Het is trouwens opmerkelijk om te lezen op welke scherpzinnige wijze het goud van de nederlandse bank wordt bewaakt: er komen mitrailleurs-nesten en gassen aan te pas.

Er is een steeds groter omvang aannemende individuele terreur. Verbroken liefdesrelaties brengen bij herhaling revolvers en messen in aktie, — bestuurders van een wijkraad worden wegens meningsverschillen bedreigd, — clubhuizen vernield of in brand gestoken, — terreur van een achttal kinderen belet jeugdige korfballers naar het klublokaal te komen, — een boerenechtpaar wordt om het leven gebracht met gewoenscho-

TERRORISME, SLOT

ving moet wel de hand in eigen boezem steken. Wie niet strijdt voor de uiterste beperking van het staatsgeweld — nog altijd duizenden male gevaarlijker dan het „terrorisme” — verliest het recht dit laatste te veroordelen. En wie dit wel met reden doet behoort tevens te begrijpen, dat de aansprakelijkheid der maatschappij voor dit soort onevenwichtigheid en hardheid niet gering is. Sadisme en wreedheid zijn doorgesijpeld in al te veel traditionele maatschappelijke verhoudingen. En de grondige verandering en vermenselijking daarvan is een allereerste noodzaak voor de beperking en overwinning van het „terrorisme”.

A. L. Constandse

ten van een veertienjarige knaap, die volgens de politie in het bezit was van een „wapenarsenaal” maar „hij en zijn vriendje beseffen de draagwijdte van de moord niet”. Op één willekeurige pagina van een willekeurig dagblad vind ik achtereenvolgens de volgende opschriften: „ze hebben pappie en mammie doodgeschoten”, — „oude broers overvallen” — „vriendin met priem gestoken” — „bankbeheerder met ketting neergeslagen”, — „schietmysterie”, — „steekpartij beëindigt een ruzie”.

Idealisme en gangsterdom

Dit alles betreft zaken die in de persoonlijke sfeer liggen en met geen enkel politiek- of ander maatschappelijk streven verband houden. Daarnaast kennen we de individuele terreur die bedoeld een politiek streven te ondersteunen. Denk aan de bomaa slagen in Ierland en Italië, aan de vliegtuigkapingen door Palestijnen. Hier vallen doden en gewonden, meestal mensen die met het streven der terroristen geen enkele relatie hadden, misschien zelfs wel tot hun medestanders behoorden. Het gaat hier immers om toevallig aanwezige bezoekers van een café, of een warenhuis, toevallige wandelaars in een drukke straat, toevallige passagiers in een vliegtuig. Een trieste demoralisatie.

Er gaat een golf van geweld over de wereld en het is geen wonder dat de weerloze toeschouwers hoe langer hoe meer moeite hebben idealisme en gangsterdom, — begrijpelijk protest en zinloos bloedvergieten uit elkaar te houden. Het schijnt vrij gemakkelijk te zijn, de voor deze terreur benodigde „werktuigen” te bemachtigen. Bij herhaling zijn wapens gestolen uit een kazerne of uit een militaire opslagplaats. Het zou op den duur terroristen niet zo moeilijk vallen om de toevoer van gas, elektrische stroom, water en levensmiddelen af te sluiten. —

Dan is ook nog de mogelijkheid dat privé-personen zelf kernbommen gaan maken. Het schijnt dat iemand met „de middelbare school-kennis van natuur- en scheikunde wel een atoombom zou kunnen maken met een kracht van honderd ton chemische explosieven.” In een woonwijk tot ontploffing gebracht zou volgens het Haarlemse Dagblad zo’n stukje modern speelgoed aan naar schatting tweeduizend mensen het leven kosten.

Overigens schijnt ons land rijk te zijn aan partikuliere wapenhandelaars die het op hun geweten hebben dat honderden landgenoten zonder de vereiste vergunning revolvers en andere welstandsattributen kunnen aanschaffen. Natuurlijk is deze „verkoop aan partikulieren” maar een kleinigheid vergeleken bij hetgeen er bij de „grossiers” wordt omgezet. Enige openbare controle is er niet op.

Zo zien we dat het leven steeds minder veilig wordt. Ook trambestuurders en buschauffeurs staan bloot aan bedreiging en terreur. Geldzucht, machtswelust en agressiviteit nemen toe met de dag. Twee wereldoorlogen in het verleden en een derde in de maak, alsmede tientallen kleinere lokale oolagen, hebben het voorbeeld gegeven aan de ingeestelijk opzicht onderste lagen uit de maatschappij (die afkomstig zijn uit alle maatschappelijke klassen).

Als een natie, als zelfs grote naties, zich grondgebied, grondstoffengebied, afzetgebied met geweld mogen toeëigenen, waarom zou een partikulier dat dan niet mogen? Als de gedemoraliseerde maatschappelijke orde dit mag, waarom mag de gedemoraliseerde enkeling dit dan niet? Wij hebben dus de terroristen, al dan niet door politieke, sociale denkbelden gedreven, te beschouwen als produkten van een gemilitariseerde samenleving. Terroristen zijn daarmee niet verontschuldigd. Dogmatische marxisten, menen elk menselijk wangedrag te kunnen verklaren en verontschuldigen met een beroep op „de economische omstandigheden”. Het is een meer dan 150 jaar oud waandenkbeeld, dat „de ekonomie” een kracht is buiten de mens om. Ook de ekonomie is een produkt van menselijk handelen: wij kunnen zó doen, maar we zouden ook anders kunnen. Individueel met geringere mogelijkheid, gemeenschappelijk met zeer grote mogelijkheden. Het ontbreekt aan de wil, ook aan de offerbereidheid die in vele gevallen noodzakelijk zal zijn. Alleen met de wil en die offerbereidheid kunnen we de noodlottige kringloop doorbreken.

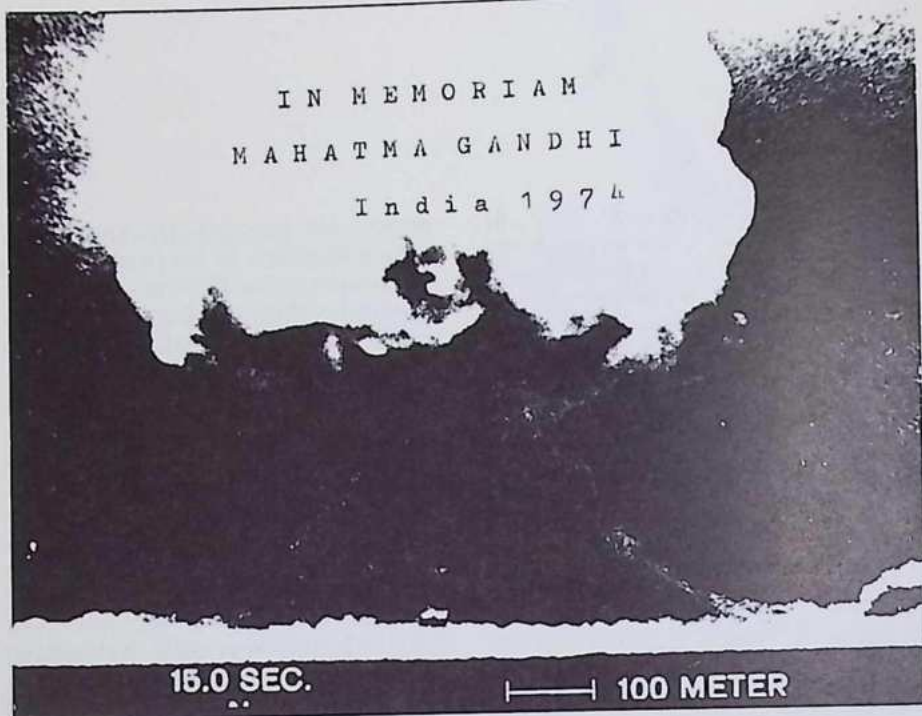
Tot zover het individuele geweld. Er is ook het georganiseerde geweld: het leger, deze systematische opleiding tot moord en doodslag en tenslotte: de oorlog.

Oorlogsexport

De Verenigde Staten exporteren per jaar voor vijf miljard gulden aan wapens, de Sowjet-Unie samen met de overige Oostbloklanden vier miljard. In Italië heeft men twintig grote wapenfabrieken.

De omvang van deze wapenproductie is uiteraard niet gering. In Frankrijk circuleert een officiële wapenkatalogus van 1500 bladzijden. Een onderzoek van het Internationaal Instituut voor Vredesonderzoek te Stockholm wees uit, dat in de jaren 1950 tot 1970 de wapenleveranties aan de derde wereld zeven maal zo groot waren geworden. „Knappe koppen” in het Amerikaanse Pentagon (zijn ze wel zo knap en niet veeleer „dom”?) beweren dat de technische ontwikkeling ons gebracht heeft op de drempel van een „ware revolutie in de oorlogsvoering”. Een topman van het Pentagon zou hebben gezegd: „De wapens zijn zo duur geworden, dat we ons wel moeten afvragen, waar we in de toekomst onze strijdkrachten kunnen inzetten”. M.a.w.: „waar we onze atoombommen het voordeligst kunnen laten vallen.” Een brutale uiting van onmenswaardige berekening! En Amerika's minister van defensie, Schlesinger, meent „dat de beslissing om een beperkte nucleaire oorlog te beginnen in handen zou moeten blijven van de president van de United States”, zonder „verplichting de volksvertegenwoordiging daarover te voren te raadplegen”. Dat werd gezegd nog voor het „Watergate-schandaal” tot zijn beslissende eindpunt was gekomen. We weten nu dat keizer Nixon en enige van zijn hovelingen aarzelend zijn weggejaagd. Maar wij hebben geen vertrouwen in de vredeswil van hun opvolgers en in wie bleven. Omdat de Amerikaanse geest – de zucht tot geldverdienden tot elke prijs – nog lang niet is veranderd.

De Engelse socialistische regering heeft ook de verwachtingen beschaamd van eventuele naievalingen die te goeder trouw geloofden, dat van de regering Wilson een positieve kracht zou uitgaan ten behoeve van de vrede. Engeland heeft een groot aantal verouderde polaris-raketten. Die „kunnen niet meer door het moderne russische verdedigingssysteem heendringen”. Nu hebben de Engelse experts een atoomkop ontwikkeld die goedkoper is dan de Amerikaanse, veel kleiner is maar een

even grote vernietigingskracht heeft. Dat moest natuurlijk gevierd worden met geslaagde ondergrondse proefnemingen ergens in Amerika. Wilsons ekskuus: de voorbereiding was al getroffen door de vorige, niet-socialistische regering. Dat was voor de wel-socialistische(?) regering een motief om nog even gewoon door te gaan. De linkervleugel in Wilson's partij is „in opstand gekomen” en gaan dreigen. Zij eist dat verdere reeds voorgenomen proeven zullen worden afgelast, zo niet, dan zal deze (wel sterke) linkervleugel zijn vertrouwen in de regering opzeggen en de linkse leden van het kabinet zullen aftreden. Moge deze soep even heet worden gegeten als zij is opgediend!

Het geweld van Israël, van de Palestijnen, van Ierland en laatstelijk van Cyprus schijnt telkens weer anderen te inspireren. Nu weer de fascistten in Italië.

India

Om dit artikel niet al te lang te maken gaan wij vlug voorbij aan het feit dat India nu ook zijn kernproeven heeft genomen en daarmee het zesde land van de wereld is geworden dat kernexplosies tot stand kan brengen. De regering in New Delhi heeft bij herhaling uitdrukkelijk verklaard (zie NIVV-informatie) „dat India zijn atoomenergie uitsluitend voor vreedzame doeleinden wil gebruiken en dat het zich blijft kanten tegen ieder militair gebruik van kernenergie”. Wij hopen er het beste van. Het kan op zeker ogenblik heel verleidelijk zijn de grens tussen het ene gebruik en het andere te overschrijden. En

dit zou, na de dappere strijd van Gandhi en de zijnen voor geweldloze weerbaarheid, een smadelijke afgang zijn.

Gebroken geweertje

Wij poogden sinds enige tijd een inzicht te krijgen in de omvang die de wapenindustrie in Nederland heeft. Het blijkt moeilijker en meer tijdrovend dan wij hadden vermoed. Toch hopen wij vroeger of later hierin te slagen. Wij moeten immers weten waar en tegen wie wij in de eerste plaats onze krachten – onze helaas te geringe krachten – moeten richten. Er valt ook overigens nog veel spinrag weg te vegen. Is het niet beangstigend en teleurstellend in de Telegraaf een beschouwing te lezen van de rabbijn Soetendorp? Hij vertelt van jongsaf anti-militarist te zijn geweest. In de jaren tussen de beide wereld-oorlogen is het hem „met de paplepel ingegeven” dat „al die doden, al die rijen verminkten overal in de wereld niets anders zijn dan de basis voor de winsten van de wapenfabrikanten. Zo werd de strijd tegen de oorlog één van de voornaamste opdrachten in je leven. Je wilt er van getuigen”. Daarom droeg rabbijn Soetendorp het „gebroken geweertje”, daarom verspreide hij lektuur van Kerk en Vrede. En dan komen de Nazi's hier en hij moet onderduiken. Iemand, die hem uiteraard met levensgevaar van het ene naar het andere adres brengt, zegt zo ongeveer: „hadden we maar gezorgd om goed bewapend te zijn, dan zou er een kans zijn geweest, dat dit nooit was gebeurd. Nu zitten we te wachten op jongens uit een ver land, die hier komen om ons te bevrijden en

zelf misschien te sneuvelen." – Jaren later bezoekt Soetendorp in Amerika de moeder van één dier gesneuveldde jongens. „Ik heb toen niet veel gezegd; over één ding heb ik niet gesproken: over mijn gebroken gewoontje. Dat was de dag waarop ik mij schaamde.”

Je vraagt je verbijsterd af: moeten wij ons tegenover de moeders schamen omdat wij streven naar ontwapening over de hele wereld, zodat hun jongens niet meer sneuvelen? Is het onze schande dat wij nog te zwak zijn, te klein in getal? Moet niet eerder ieder zich schamen die niet meehelpt?

Jacq. E.

Naschrift

Het bovenstaande was geschreven vóór een drietal Japanners in de Franse Ambassade elf gijzelaars gevangen hielden. Het verloop van dit drama, dat ons vier dagen gespannen hield, heeft achteraf tot velerlei konklusies geleid. Er zijn natuurlijk altijd mensen, die zelf niet voor de moeilijkheid hebben gestaan en dan vastberaden verklaren dat zij „het” anders en dan vanzelfsprekend ook „beter” zouden hebben gedaan. Welke principiële bezwaren men ook tegen de regering mag hebben, het beleid is in deze kwestie bewonderigswaardig geweest. Er is gewerkt met grote inspanning, met geduld, vanuit het juiste

uitgangspunt, dat het leven van elf mensen gered moest worden en dat al het mogelijke moest worden gedaan om een tragisch einde te voorkomen. Dat men er in geslaagd is nerveuze uitbarstingen te voorkomen, die in de gegeven omstandigheden fataal zouden zijn geweest, verdient de hoogst mogelijke waardering.

De minister-president heeft er zijn voldoening over uitgesproken dat het drama zonder geweld is opgelost. Als pacifisten, vredesmensen, zijn we gauw geneigd een en ander te zien als een stapje in de richting van een geweldloze strijd methode, als een voorbeeld ervan. Waarschijnlijk omdat we er zo graag mee zouden aantonen „dat het zonder geweld ook kan”. Maar de konklusie is dan in dit geval niet helemaal juist. Er zijn tenslotte een paar honderd politiemannen aan te pas gekomen en er lagen tweehonderd mariniers a.h.w. in handbereik gereed. Beide partijen vreesden elkaars geweld; de regering, de gijzelaars, wij allen vreesden terecht het geweld van de Japanners, – deze vreesden het geweld van de regering. Het gewapend geweld is gelukkig uitgebleven maar alleen omdat elk het geweld van de ander vreesde. Tragisch is, dat we toch in zulke gevallen nog geen andere oplossing weten dan minstens de dreiging met de wapenen. Dat we in elk ge-

val machteloos staan, als dezelfde of andere terroristen zulke pogingen herhalen omdat het „blijkbaar toch wel goed afloopt” met ze.

En herhalingen zullen zeker komen, hier en/of elders. Beschouwingen van een professor die voor de t.v. blijft volhouden dat het individueel geweld niet toeneemt maken alleen maar een komische indruk. Nagenoeg op dezelfde dag waarop de man deze enormiteit uitspoot werden alleen in Amsterdam elf daden van individueel geweld – met beroving als doel – gekonstateerd. Men gaat zich dan bezig houden met diepzinnige beschouwingen over de vraag of het nu allemaal erger is dan „vroeger”. Vroeger? Wanneer? In de tijd van Nero, van Alva, van Napoleon, Hitler, Mussolini, Nixon? Zulke beschouwingen zijn volkomen doelloos. Wij leven nu en hier, en wij hebben te doen met het geweld van deze tijd. Wie pacifisten zijn, wie geweldloosheid nastreven, zullen in hun persoonlijke leven en in diverse instituten: staten, partijen, kerken en wat al meer, zelf het voorbeeld moeten geven en er naar moeten streven dat die instituten dit op hun beurt ook doen. En wij zullen moeten aanvaarden, dat we nog ver zijn van het einddoel, – dat er nog een lange weg voor ons ligt. Wij strijden niet voor vandaag, niet voor morgen, maar voor de toekomst. Jacq. E.

MOZAMBIQUE VRIJ

Zaterdag, 7 september is in Lusaka het akkoord ondertekend tussen Portugal en Frelimo, Mozambique.

Na bijna tien jaar gewapende strijd gaat het Frelimo nu deelnemen aan de regering van Mozambique. Politieke onafhankelijkheid is de eerste overwinning van het Frelimo. De tweede stap kan nu gezet worden. Op weg naar de totale onafhankelijkheid, en de opbouw van een nieuwe, democratische maatschappij.

Het Frelimo erft een koloniale structuur, een economische afhankelijkheid van Zuid-Afrika en Rhodesië. 40% van het inkomen van Mozambique komt uit de dienstverlening aan deze door blanken overheerste landen. Mozambique fungeert als doorvoerland van goederen naar deze landen. Veel mensen vinden werk in de belangrijkste havens van Mozambique, Lourenço Marques en Beira.

Duizenden Mozambikaanse arbeiders zijn tewerkgesteld in de mijnen van Zuid-Afrika. Veel welgestelde Zuidafrikanen brachten hun vakantie in Mozambique door.

Om het land eindelijk tot ontwikkeling te brengen zal het zich moeten bevrijden van de economische greep die Zuid-Afrika en Rhodesië op het land hebben. Het doorbreken van die afhankelijke positie zal een totale omschakeling van de economie vereisen. Bij die omschakeling, bij die rekonstruktie om de verziekte koloniale verhoudingen te overwinnen, heeft het Frelimo hard steun nodig in de toekomst. Wij in Nederland kunnen het Frelimo steunen door de mensen te laten zien waar het Frelimo voor staat, en welke omstandigheden de bevrijding van Mozambique belemmeren. Met veel informatie willen we proberen de politieke steun aan het Frelimo uit te breiden.

De Mondlane-Stichting en de NOVIB hebben

besloten een landelijke actie te organiseren. In de actie, waarvan het startsein is gevallen op 25 september, zal aandacht besteed worden aan de dekolonisatieproblematiek. Er is een krant gedrukt die op grote schaal in het land verspreid kan worden. Er is een documentatiemap, waarin wat dieper op de problemen van Mozambique wordt ingegaan, en waarin suggesties staan voor plaatselijke activiteiten, plaatselijke publiciteit etc. De map is bedoeld voor groepen die aan de actie meewerken.

Tenslotte is voor financiële steun aan het Frelimo het gironummer 555 geopend. De actie zal zich concentreren op de week van 21-26 oktober.

Het aktiesekretariaat is gevestigd in de Van Blankenburgstraat 6, Den Haag. Vertegenwoordigers van de Mondlane-Stichting en de NOVIB kunnen u verdere inlichtingen geven op telefoonnummer 070-325850.

*„Moet het Westen zeggen dat het nooit als eerste kernwapens zal inzetten?”
NIVV-rapport. Den Haag 1974.*

Het NIVV brengt advies uit aan de regering:

„Het Westen moet niet verklaren nooit als eerste kernwapens te zullen inzetten”.

Bij het lezen van dit soort rapporten onderga ik om te beginnen altijd de sensatie, nu in een inrichting voor gestoorde beland te zijn. Een impuls die onderdrukt moet worden, omdat het hier gaat om de bitterst mogelijke ernst. Hier wordt zonder taboe het verdelen van miljoenen, het ondenkbare, bespreekbaar gemaakt; en eigenlijk verkeren juist diegenen die dat niet meer kunnen geestelijk in een gevaarlijke staat. Veel meer positiefs valt er eigenlijk over dit rapport niet te vermelden. Een aantal konklusies kan men nog wel beamen, maar dan niet binnen het kader waarin ze staan. Want voor de samenstellers is de kernbewapening nog steeds de oude schoen, die je niet mag weggooien vóór je nieuwe hebt. De mogelijkheid van totale vernietiging, veel meer dan de (politieke, sociale, economische) verstandhouding tussen de volken, de afschrikking dus, wordt gezien als stabiliserende achtergrond, waartegen onderhandelingen zich aftekenen.

In deze sfeer spelen zich de adviezen aan onze regering af. Het zittende kabinet zelf lijkt deze denktrant als rationeel te beschouwen. Naar het beleid van Vredeling tenminste te oordelen, dat heel wat meer boekdelen spreekt dan zijn fantasievolle uitlatingen in een zeker weekblad. Of kan men er politieke waarde aan hechten, dat hij met spijt het oproer achter zich heeft gelaten en dat in Hollands huiselijke kring nieuw leven probeert in te blazen?

Als je alleen al de dwaze vraagstelling bekijkt: moet het Westen zeggen dat het nooit als eerste kernwapens zal inzetten? dan is het enig logische antwoord: nee. Hoe kun je je nu sterk maken? Chroestjov heeft zich in 1961 al scherp verzet tegen zo'n voorstel, omdat hij het als een losse flodder beschouwde. Het rapport zelf citeert

hem, om de ongeloofwaardigheid van deze 'no-first-use' verklaring aan te tonen. Dit wantrouwen bestaat zeer zeker nog steeds in de Sovjet-Unie, en wordt al begrijpelijker naarmate de Verenigde Staten zelf de logica van de afschrikking ondergraven door de 'second strike capability' van de S.U. in gevaar te brengen.*) Het NIVV ging er nog min of meer hoopvol van uit dat dit niet zou gebeuren. Dat lag zelfs ten grondslag aan de hele gedachten-gang. Er wordt hier duidelijk blootgelegd, welke konklusies er allemaal getrokken zouden kunnen worden uit die verklaring; zo goed als zeker zal hij niet als een vredesinitiatief overkomen.

In elk geval houdt het NIVV zich niet bezig met illusies, en dat is mooi: het gebruik van kernwapens heeft hoegenaamd geen politieke betekenis, want het helpt alle politiek de wereld uit. Mini-kernwapens worden dan ook niet aanvaard: zij zouden de schijn wekken, dat er toch iets te beginnen valt met atoomwapens. Doordat het echter blijft uitgaan van de zinvolheid van de afschrikking, moet het wel de bekende slag om de arm houden met het oog op een beperkte toepassing van tactische atoomwapens. Terwijl het feitelijk toegeeft dat zelfs een moderne oorlog met konventionele middelen in Europa al in geen verhouding meer staat tot de doeleinden die men wil bereiken.

Geen 'no-first-use' verklaring dus; wel wordt er nog enig heil gezien in een soort 'no-early-use' verklaring „in die zin dat afstand wordt gedaan van . . . onmiddellijk gebruik ongeacht aard en omvang van de aanval”. Dit ligt eigenlijk al besloten in de huidige strategie van aangepast reageren (flexible response). Gepleit wordt daartoe voor voldoende aantallen onkwetsbare wapens om een eerste klap op voorhand niet lonend te maken. En juist dat staat nu op het spel, nu onderzeeboten met kernkoppen kunnen worden opgespoord! Ook het NIVV wil „de betekenis van het kernwapen in Centraal-Europa zien teruggedrongen” — maar dat kan uiteraard alleen onder de Amerikaanse atoomparaplu gebeuren. Anders zou Europa toch in de verzoeking

komen een sterkere konventionele strijdmacht op te bouwen, met als gevolg een verhoogde kans op „gewone” oorlog? Of zou een W. Europese kernmacht daarzonder niet dichterbij komen?

Het opmerkelijke van dit rapport is, dat er zo volstrekt mechanistisch wordt gepraat over bewapening. Het aardige bij de kernbewapening vindt men dat er zo'n nauwkeurig evenwicht bereikt kan worden. En dat voorkomt oorlog. (Wat nog zal moeten blijken). Deze hier gebruikte term „evenwicht” stamt uit de natuurwetenschappen, en is helemaal niet zo best toepasbaar waar de faktor menselijk gedrag mespeelt. Is bijvoorbeeld bij konventionele bewapening de situatie inderdaad labiel en dus de oorlogskans groter, zoals hier wordt beweerd? Wanneer gaat het NIVV eens een poging doen politieke en economische processen vanuit hun eigen wetmatigheid te bestuderen, waar het gaat om de vrede tussen de grote „blokken”? Ik denk aan een „totale” vraag als: zou het westers systeem leiders kunnen voortbrengen die zo destructief zijn dat ze door de afschrikking niet weerhouden worden? Dat is misschien vruchtbaarder dan te vragen wat wij denken dat zij denken dat wij denken. Het zou misschien ook zo slecht niet zijn te zoeken naar wegen om van het westen uit volk en leiders van de Oostblok-landen van destructieve gevoelens af te houden. Maar kritiek op het eigen systeem kan om te beginnen nooit kwaad. Het NIVV gaat maar heel beknopt in op de vraag hoe tussen Navo- en Warschaupak-landen verhoudingen tot stand gebracht kunnen worden, die het imponeren met wapens zinloos maken. Er wordt wel voor gepleit, maar „deze situatie is nog lang niet bereikt”. Misschien kan Nederland een stap in de goede richting doen en laten zien dat het geen first use en helemaal geen use wil: de atoomkoppen ons land uit!

J. F. Kuipers-Postma

*) Uit recente kranteberichten blijkt, dat de VS een methode hebben ontwikkeld om onderzeeboten op te sporen. Daarmee wordt de mogelijkheid voor de USSR om een tweede klap uit te delen in gevaar gebracht. En juist dat maakt een preventieve eerste klap voor beide aantrekkelijker. Of moeten we zeggen: voor alle drie enz. (China en wie volgen).

Hierbij afgebeeld ziet u twee kerstkaarten. Zij vormen onderdeel van een pakketje van 5 kaarten, naar een ontwerp van Henk van Waveren, uitgegeven door Doopsgezinde Vredesgroep en Kerk en Vrede. De kaarten zijn uitgevoerd in zwart-wit. Ze kosten f 3,- per mapje van 5 stuks.

Ze zijn te bestellen door overmaking van f 3,- of zoveel maal f 3,- als men mapjes kaarten wil hebben, op girorekening 43 53 83 t.n.v. Kerk en Vrede, Amersfoort. Graag daarbij vermelden „...X kerstkaarten“.

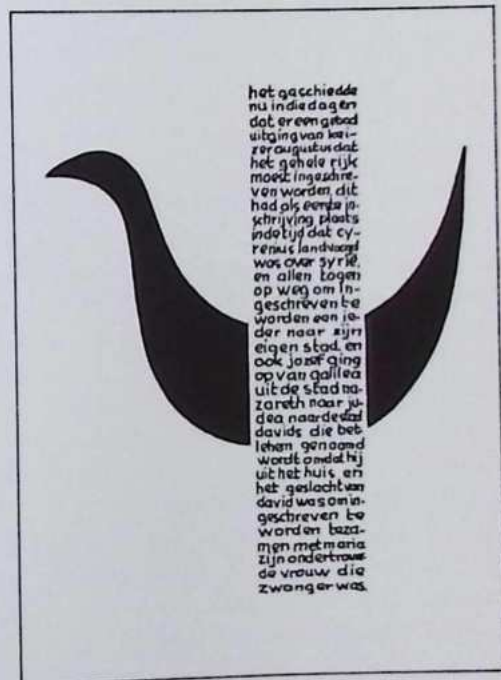
De opbrengst van de kaarten is bestemd voor de ondersteuning van het werk van Titus Mugavana, waarover in het augustus/septembernummer van Militia Christi uitvoeriger bericht werd.

Overdrukken van dat artikel zijn nog steeds verkrijgbaar via het secretariaat van Kerk en Vrede.

Wanneer u met de kaarten wilt gaan „werken“ is het misschien wel goed evenveel van deze overdrukken te bestellen als pakjes kaarten. Geeft u dat even apart op?

De overdrukken van het artikel over Titus Mugavana zijn gratis, maar wanneer u ze in zeer grote getale wilt hebben zou een bijdrage van f 0,03 per stuk voor materiaal kosten erg welkom zijn.

Wie de kerstkaarten bestelt door overmaking van het verschuldigde bedrag per giro heeft geen ekstra portokosten te betalen. Bij alle andere manieren van bestellen worden portokosten wel extra berekend.

WERKGROEP VOOR HULP AAN PRINCIPIËLE DIENSTWEIGERAARS

DOET U MEE DIT JAAR?

Wij zijn altijd weer blij, dat zoveel mensen gehoor geven aan onze oproep om ons werk te steunen door een gift te storten op de giro van H. Lankhorst voor de „Werkgroep voor hulp aan principiële dienstweigeraars“. Dat is ook zeer nodig. De inflatie blijft niet bij ons fonds staan. Integendeel, onze kosten blijven toenemen. Het werk voor de dienstweigeraars gaat door. Steeds meer mensen bezoeken onze conferenties. Een bewustwording

van de jonge mensen behoeft begeleiding op een manier die ze nemen en daardoor krijgen. Wij zouden veel meer willen doen maar onze geldmiddelen laten dat niet toe. Integendeel, we komen tekort om echt te kunnen helpen. Onze inkomsten zijn de laatste jaren gelijk gebleven en niet gestegen. Indien alle lezers zich nu eens voornamen elk jaar een kleine bijdrage te storten. Natuurlijk zijn alle bijdragen welkom. Doet U mee dit jaar?

Wij willen dan ook ieder oproepen in zijn hart te overwegen om mede ons fonds op peil te houden. Wij hopen dat deze oproep een stroom van bijdragen op zal leveren en wij twijfelen er ook niet aan. Bij voorbaat onze dank.

Stort Uw gave op giro 28 97 11 t.n.v. H. Lankhorst, Ouderkerk a/d Amstel, onder het motto „Wij doen mee“.

C. Inja

HET PROGRAMMA VAN DE JUBILEUMDAG STAAT OP PAGINA 21

KERK EN VREDE

MAANDBLAD VAN DE

GROEP VAN GODSDIENSTIGE VOORGANGERS EN GEMEENTELEDEN
TEGEN OORLOG EN OORLOGSTOERUSTING

Uitgave van:
Schermer's Drukkerij en Boekhandel
Appelmarkt, Bolsward, Telefoon 40
Stukken betreffende administratie aan den uitgever

Redactie-adres:
J. B. TH. HUGENHOLTZ
AMMERSTOL

Abonnementenprijs:
Voor niet-leden der Groep f 1,00 p. J.
Advertentieprijs: 20 cent per regel
Bij contract-advertentiën wordt flinke korting gegeven

VERSLAG

VAN DE

OPENBARE LEDEN-VERGADERING

gehouden op Maandag 20 April 11.,
's avonds 7 uur, in hôtel „l'Europe",
te Utrecht

De vrij goed bezochte vergadering werd geopend door onzen voorzitter Prof. Dr. G. J. Heering.

Onze Groep, aldus Prof. Heering, is geboren uit zedelijke verontrusting, die het gevolg is van het mensch-onteerende, dat in den wereldoorlog openbaar werd. Oorlog is, naar het gevoelen van steeds meerderen, de bedreiging van beschaving en Christendom.

Deze verontrusting is toenemende, waar het duidelijk blijkt, dat de mogendheden weer op oorlog aansturen. De bewapening gaat door, ondanks het werk van Genève. Ook de kleine Staten nemen aan den heilloozen wedstrijd, die weer opnieuw begonnen is, deel. Straks breekt het los.

Zedelijke verontrusting is er, waar de Christelijke Kerken, wier aanzien reeds zooveel geleden heeft, nog maar blijven toezien en blijkbaar of schijnbaar onbewogen zijn. De wereld oordeelt: wie zwijgt, stemt toe.

Uit deze zedelijke verontrusting was ook geboren het Haagsche Congres van den Wereldbond der Kerken, waar de houding van de Kerk tegenover den oorlog werd besproken. Het werk van den Wereldbond der Kerken is in Nederland vrijwel doodgelopen ten gevolge van de houding der reactionnairen onder de Christenen! Een Haagsch predikant zeide op bovengenoemd Congres, dat de Bijbel verklaart, dat er oorlogen en geruchten van oorlogen tot het einde der wereld zullen zijn. De woorden van dezen nationalist hebben den naam van ons land in het buitenland in discrediet gebracht. Robert Cecil heeft ten gevolge daarvan op een bijeenkomst van Zondagsscholen in Engeland verklaard, dat Nederland geen waardeering heeft voor het werk van den Volkenbond.

Onnoodig te zeggen, dat deze conclusie onjuist is.

Er is nu in Nederland een Groep uit het midden der Kerken, die protesteert tegen den oorlog. Deze Groep doet dat niet in den vagen vorm van den wensch: „nooit meer oorlog", maar met de concrete gedachte: „*Wij willen den ouden weg der bewapening niet meer op.* Wij zijn door-drongen van het *onzedelijke* van dit middel. Wij protesteeren tegen *oorlog en oorlogstoerusting*. Wij eischen ontwapening. Niet op *opportunistische* gronden (omdat het niet meer kan, of omdat het ons toch niet baat), maar op *zedelijke* gronden, omdat het niet mag."

Daartegenover voert men als bezwaren aan:

1°. *Gij werkt het vredeswerk van Genève tegen.* Integendeel, ons is waakzaamheid en arbeid geboden. Het werk van Genève is achteruitgaand! Het Protocol voorloopig van de baan. Onze Staatsman de Beaufort zeide, dat élan van onderop noodzakelijk is, om het militarisme te vernietigen. Prof. Lammasch zeide eveneens: niet van de staatslieden moet het komen, maar van het volk. Dan pas zullen de regeeringen zich haasten, naar de nieuwere inzichten zich te richten. De schade en schande blijkt niet genoeg te zijn geweest. In het groot worden door de regeeringen gifgas-laboratoria opgericht! Ook onze regeering is op dit punt diligent!

2°. *Ook Genève eischt bewapening.* De groote vraag is echter, of dit gelijk zal staan met politie of met een oorlogvoerend leger. Bovendien, wij gelooven niet in dit middel tot rechtsbeslechting. Prof. Veraart zeide: „elk onrecht verzinkt in het niet bij den modernen en nog steeds zich vergrootenden oorlogsgruwel."

3°. *Het gaat om de veiligheid van ons land.* Wij vragen: was België veilig? In de toekomst zal de oorlog nog verschrikkelijker zijn. Immers, de burger-bevolking wordt in den modernen oorlog betrokken door het vliegtuig-bombardement met giftige gassen. Doch al ware het zoo: een Christendom, dat niet wil wagen en niet wil lijden voor zijn beginsel, heeft dat nog recht op dien naam? Zijn wij geen Christelijke natie? Hebben wij geen Christelijke Kerken? Zijt beslist in uw strijd tegen den oorlog!

Gelukkig is er een kern, die groeiende is. Gisteren zeide Ds. Padt op het Algemeen Dienstweigeringscon-

Kerk en Vrede 1924-1945

(MUZIEK)

STEM I:

Een bekend predikant, een man vol des geloofs en des Heiligen Geestes, had een geestdriftige rede gehouden over "absolute gehoorzaamheid", en de eis daartoe had hij zijn hoorders met een ontroerende ernst voorgesteld, zodanig dat ze ervan sidderden. En het ging hem als eertijds Johannes de Doper, en velen dergenen die in hun hart gegrepen waren, kwamen met verslagenheid tot hem en vroegen hem: wat zullen we doen? Er kwam een jonge man tot hem die zeide: Ik dien bij een loodgieter. En mijn baas is niet altijd eerlijk. Vaak zegt hij, als wij hier of daar een karweitje hebben, tot de jongens: zeg Jan, dat stukje zink of loden pijp kan je wel meenemen. Daar hebben de mensen toch niks aan en wij kunnen het natuurlijk nog best gebruiken. Wat moet ik nu doen dominee, als de patroon vandaag of morgen ook eens zo iets tegen mij zegt? Want als ik weiger dan jaagt hij mij misschien weg en dan kan ik gaan stempelen. De dominee antwoordde kort en krachtig: hoor eens Anton, er staat geschreven: Gij zult niet stelen. En in dat opzicht moet je paraat zijn en absoluut eerlijk wezen, vandaag en morgen en overmorgen, en te allen tijde! Dat is Gods eis. En er kwam ook een dienstmeisje tot hem. Ook haar hart was verslagen onder zijn ernstige toespraak, en ook zij wilde graag een beter en rechtvaardiger leven beginnen, want haar geweten was ontwaakt. Maar ook zij had haar moeilijkheden. Ziet u dominee, zo sprak ze aarzelend, mijn mevrouw neemt het niet altijd even nauw met de waarheid. Het gebeurt bijvoorbeeld weleens dat er bezoekers komen en dat ze tegen de binnenmeid zegt: zeg maar dat ik niet thuis ben. Wat moet ik doen dominee, als ze zo iets ook eens tegen mij zegt? Hij keek haar een ogenblik medelijdend aan, want het was een zwak stompertje. Maar het volgende ogenblik wist hij wat zijn roeping als evangeliedienaar was. Hoor eens Annie, zei hij, als je Christus wilt volgen moet je altijd paraat zijn. Je weet dat er geschreven staat: Gij zult geen valse getuigenis spreken. En dus heb je maar één ding te zeggen: wat er ook gebeurt, je mag niet liegen, vandaag niet en morgen niet en nooit.

Maar daarna kwam er een jongen bij hem van negentien jaar. Hij had een oproep ontvangen om in militaire dienst te komen en zijn hart was bezwaard, want hij wist wat er aan dat alles vastzat. Dominee, zei hij, ik zit in een moeilijk parket. Ze hebben me opgeroepen om op een vreemde school te gaan. Het is een school waar ik moet leren om mensen dood te maken. Als ik nu een waarachtig christen wil wezen, en wil leven naar de eisen van de absolute liefde, wat moet ik dan doen? Toen keek de dominee enigszins verlegen. En toen zei hij niet meer zo fors en krachtig: je moet altijd paraat zijn. Toen zei hij niet: daar staat geschreven: Gij zult niet doden, en dat mag je dan ook niet doen, Joost, nu niet en morgen niet en overmorgen niet en nooit. Och, zei hij luchtigjesweg (want hij oordeelde het maar het beste om deze zaak een beetje luchtig op te vatten), het is immers nog zover niet. Op dit ogenblik wordt er immers nog niet tot je gezegd dat je één van je medemensen moet doden! Nee dominee, zei de jongen, nú wordt me dat nog niet geboden. Maar er wordt wel geboden dat ik me daar alvast in oefenen moet. En ik hoorde u laatst tegen Annie zeggen dat we in de dienst des Heren altijd paraat moeten zijn. Nu ja, hield de dominee vol, maar in elk geval: op dit ogenblik is het nog zover niet, dus wil ik daar nú nog maar liever niet over praten. Tot ziens dus Joost!

Joost ging weg, maar hij dacht toch bij zichzelf: hè, hoe zou het toch komen dat hij ten opzichte van alle andere eisen van Christus de mensen zulk een fors en krachtig geluid laat horen. En ze zo ernstig opwekt om in 's Heren dienst altijd paraat te blijven, en juist ten opzichte van dit ene gebod zo aarzelend wordt, zich liever niet uitspreekt en de beslissing op de lange baan schuift? Ja, waarom doet de dominee dat?

(MUZIEK)

STEM II:

Toen de oorlog uitbrak was ik nog klein.
Mijn vader zocht zijn oud soldatenpak
Van zolder uit een doos vlak onder 't dak,
En wij brachten hem samen naar de trein.